

Lunds universitet

Sociologiska institutionen

Individuell integration?

**En analys av integrationspolitiska utgångspunkter ur ett
ojämlikhetsperspektiv**

Författare: Cecilia Mattsson

Uppsats 20 p, SOC446, 41-80 p

Ht 2003

Handledare: Johanna Esseveld

ABSTRACT

Författare: Cecilia Mattsson

Titel: Individuell integration? En analys av integrationspolitiska utgångspunkter ur ett ojämlikhetsperspektiv.

Uppsats: 20 p, SOC446, 41-80 p

Handledare: Johanna Esseveld

Sociologiska institutionen, ht 2003

Bakgrund: Integrationsverket har sedan år 2001 i uppdrag av regeringen att lämna en årlig rapport om tillståndet och utvecklingen inom olika samhällssektorer när det gäller situationen för invånare med utländsk bakgrund. I *Rapport Integration 2002* (2003) beskriver, tolkar och analyserar Integrationsverket situationen för de utrikes födda och deras barn jämfört med inrikes födda, samt ger förslag på insatser för att minska skillnaderna.

Syfte: Syftet med denna uppsats är att försöka använda Charles Tillys (2000) ojämlikhetsteori för att analysera situationen på arbetsmarknaden, i skolan och boendet för den del av befolkningen som har utländsk bakgrund, utifrån de redovisade resultaten i *Rapport Integration 2002*, och jämföra denna analys med den som Integrationsverket gör i rapporten.

Disposition: Uppsatsen är disponerad så att jag inleder med en beskrivning av Charles Tillys ojämlikhetsteori. Därpå följer en beskrivning av resultat från statistiska och kvalitativa studier om situationen på arbetsmarknaden, i skolan och boendet, som presenteras i *Rapport Integration 2002*. I anslutning till varje del gör jag en beskrivning av Integrationsverkets, och delvis andra statliga myndigheters, tolkningar och analyser av dessa resultat. Jag använder mig sedan av Tillys

teoretiska begrepp och relationer för att göra en alternativ tolkning av samma resultat, och avslutar med mina slutsatser.

Slutsatser: Utifrån Tillys teori, kan resultaten i *Rapport Integration 2002* tolkas som att ojämlikheten mellan dem med ”svensk” respektive dem med utländsk bakgrund är bestående, genom att den producerar och reproducerar sig själv via direkta och indirekta effekter av den kategoriella underordningen av de utrikes födda och deras barn. Integrationsverkets, i huvudsak individualistiska förklaringar av skillnader mellan inrikes och utrikes födda, leder till förslag på insatser, som endast kan resultera i marginella förändringar av dessa skillnader.

Nyckelord: Integration, kategoriell ojämlikhet, exploatering, möjlighetsansamling, efterlikning, anpassning

Innehållsförteckning:

1. Introduktion	s. 4
2. Syfte	s. 5
3. Metod	s. 5
3.1 Val av metod	s. 5
3.2 Val av bakgrundsmaterial	s. 6
3.3 Val av teori	s. 7
4. Charles Tillys ojämlikhetsteori	s. 7
5. Resultat från studier presenterade i <i>Rapport Integration 2002</i> , samt Integrationsverkets och delvis andra statliga myndigheters tolkningar, analyser och förslag på insatser	s. 15
5.1 Situationen på arbetsmarknaden	s. 15
5.2 Integrationsverkets tolkningar	s. 18
5.3 Situationen i skolan	s. 21
5.4 Skolverkets och Integrationsverkets tolkningar	s. 23
5.5 Situationen när det gäller boendet	s. 24

5.6 Integrationsverkets tolkningar	s. 27
6. Tolkningar som blir möjliga med Tillys teori	s. 28
7. Slutsatser	s. 33
8. Sammanfattning	s. 36
Referenslista	

1. Introduktion

Integrationsverkets *Rapport Integration 2002* (2003), som är en granskning av tillståndet och utvecklingen i Sverige för personer med utländsk bakgrund, visar att trots en ökad medvetenhet om och politisk prioritering av integrationsfrågor kvarstår de ekonomiska och sociala ojämlikheterna mellan inrikes och utrikes födda och att ojämlikheterna dessutom består i efterkommande generationer. I sin diskussion kring förmodade orsaker till detta skriver Integrationsverket att "Kritiken av integrationspolitiken handlar i själva verket om effekterna av två decenniers invandrapolitik, som förstärkte utanförskapet snarare än överbryggade klyftor." (Integrationsverket, 2003, s. 17). Verket menar att riksdagens beslut från 1997 att ersätta den dåvarande "invandrapolitiken" med en "integrationspolitik" betydde avsevärt mer än ett skifte av ord.

”Perspektiv och utgångspunkter för insatser förändrades. Invandrapolitiken tog sin utgångspunkt i ’invandrare’ som grupp. Den gav upphov till att insatser byggdes upp inom en invandrarsektor och verkade därigenom särskiljande. Integrationspolitiken bryter på ett avgörande sätt mot invandrapolitikens perspektiv och utgångspunkter. Integrationspolitiken är inriktad på att *ge individer förutsättningar för integration* - inte på insatser för invandrare som grupp. Statens ansvar inom integrationspolitiken är att definiera mål inom olika samhällsområden och stå för insatser som ger förutsättningar för individen att nå delaktighet i samhällsgemenskapen. Det är däremot inte statens roll att sätta upp mål för enskilda individer. Individen måste sätta upp egna mål för sitt livsprojekt och ansvara för att utveckla egna drivkrafter för sin integration.” (a.a.).

Integrationsverket menar därmed att insatser för ökad integration bör läggas på individnivå och att det är upp till varje enskild individ att ansvara för sin integration. Dessa förslag på insatser tyder på att man utgår från individualistiska perspektiv på skillnader mellan ”svenskar” och ”invandrare”. Men om man ser integrationsprocesser som relationella och dialektiska, inte bara på individnivå, utan även när det gäller förhållanden mellan individ och samhälle och mellan olika samhällskategorier, så menar jag att individualistiska perspektiv inte räcker för att förklara orsakerna till ojämlikheter mellan dem med svensk respektive utländsk bakgrund, eller för att ensamma kunna ge underlag för politiska insatser för att minska dessa ojämlikheter.

Individualistiska förklaringar leder antingen till problematisering av individuella egenskaper hos dem som ska integreras, exempelvis genom att fokusera på antaganden om ”kulturell olikhet”, ”osvenskt humankapital”, otillräckliga svenskkunskaper eller ovilja att integreras, eller individuella egenskaper hos medlemmar av ”vårdsamhället”, exempelvis genom fokusering på antaganden om medvetna diskrimineringshandlingar eller fördomar. I båda fallen erbjuds enbart individers ursprung i sig självt som förklaring till skillnader och ojämlikheter mellan kategorierna.

Integrationsverket (2003) menar att de teoribildningar, som betonar strukturella förändringar respektive diskriminering, som förklaringar till skillnaderna mellan utrikes och inrikes födda, vanligen framförs som troliga ”förklaringar av det oförklarade”, det vill säga den del av skillnaderna som inte har kunnat förklaras av skillnader i individernas egenskaper. Verket menar att vi idag har tillräckliga kunskaper för att kunna fastslå att förklaringarna i huvudsak måste sökas någon annanstans än hos individerna själva, men att problemet med de bågge typerna av teorier är att de är svåra att testa empiriskt. Av den anledningen fortsätter man att lägga tolkningar och analyser av skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda, och förslag på insatser för att minska dessa skillnader, på individnivå.

Historikern och sociologen Charles Tilly (2000) menar att de avgörande orsaksmekanismerna bakom det han benämner *kategoriell ojämlikhet* inte består av individuella mentala händelser, medvetandetilstånd eller självbevarande handlingar inom ett socialt system, utan att de istället verkar på den kollektiva erfarenhetens och sociala interaktionens domäner, och är i ständig förändring. Han menar att nationalekonomer och deras eftersägare, sedan slutet av 1800-talet, har försökt reducera kategoriella fenomen till individuella orsaker och verkningar, utifrån antagandet att marknaden fungerar opartiskt. Det har blivit en vana och ställda inför löneskillnader mellan män och kvinnor letar forskarna efter genomsnittliga skillnader i humankapitalet hos berörda individer. Konfronterade med rasskillnader i tilldelning av jobb undrar forskare om medlemmar av särskilda raskategorier fördelas olika utifrån sitt boende. Den oförklarade resten hänförs sedan till ”diskriminering”, som underförstått förutsätts vara en medveten handling från arbetsgivarens, arbetskamraternas, kundernas eller fackets sida. Han menar att denna förklaringsmetod visserligen har sitt värde när det gäller att demonstrera existensen av ett allvarligt ojämlikhetsproblem, men att den inte kan fånga det djupa med vilket segregation, och de normer som är förbundna med den, är inbäddade i det ekonomiska systemet. De är i själva verket så djupt inbäddade att det egentligen inte behövs någon medveten diskrimineringshandling för att bevara ojämlikheten. I Tillys teori om hur bestående ojämlikhet skapas och befasts, står hierarkins och kategoriernas förening i det ojämlika kategoriella paret i fokus för ett relationellt perspektiv på ojämlikhet. Hur användbar är då denna ojämlikhetsteori som förklaring av ”det oförklarade”?

2. Syfte

Syftet med denna uppsats är att försöka använda Charles Tillys ojämlikhetsteori för att analysera situationen på arbetsmarknaden, i skolan och boendet för den del av befolkningen som har utländsk bakgrund, utifrån de redovisade resultaten i *Rapport Integration 2002*, och jämföra denna analys med den som Integrationsverket gör i rapporten.

3. Metod

3.1 Val av metod

I en första läsning av rapporten fokuserade jag min uppmärksamhet på resultaten av de presenterade statistiska och kvalitativa studierna, för att få en uppfattning om den beskrivna situationen på de samhällsområden, som Integrationsverket sedan tolkar, analyserar och föreslår

insatser utifrån. I en andra läsning fokuserade jag på Integrationsverkets, och delvis andra statliga myndigheters, tolkningar och analyser av dessa resultat. Parallellt med dessa läsningar använde jag mig av Tillys teoretiska begrepp och relationer för att söka efter alternativa förklaringar. Det blev snart tydligt att de tolkningar och analyser som Integrationsverket gör, på avgörande sätt skiljer sig från de tolkningar och analyser, som blir möjliga med Tillys teori.

Uppsatsen är disponerad så att jag inleder med en beskrivning av Charles Tillys ojämlikhetsteori. Därpå följer en beskrivning av resultaten från studier om situationen på arbetsmarknaden, i skolan och boendet, som presenteras i *Rapport Integration 2002*. I anslutning till varje del gör jag en beskrivning av Integrationsverkets, och delvis andra statliga myndigheters, tolkningar av dessa resultat. Jag använder mig sedan av Tillys teoretiska begrepp och relationer för att göra en alternativ tolkning av samma resultat, och avslutar med mina slutsatser.

3.2 Val av bakgrundsmaterial

Integrationsverket har sedan år 2001 i uppdrag av regeringen att lämna en årlig rapport om tillståndet och utvecklingen inom olika samhällssektorer när det gäller situationen för invånare med utländsk bakgrund. Rapporten ska ge underlag för politiska insatser och spridas till politiska beslutsfattare, myndigheter, kommuner, arbetsmarknadens parter, organisationer och andra aktörer och individer. *Rapport Integration 2002* utgår dels från analyser som arbetats fram på Integrationsverkets avdelning för samhällsanalys, och dels från studier inom forsknings- och myndighetsvärlden. Den behandlar situationen och utvecklingen på arbetsmarknaden, i skolan, i boendet och under flyktingars första år i Sverige.

I sin beskrivning av situationen på arbetsmarknaden använder sig *Rapport Integration 2002* bland annat av Statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar, det vill säga Sveriges officiella arbetslöshets- och sysselsättningsstatistik. Integrationsverket tar i rapporten fram ett antal egna indikatorer, vars syfte är att visa utvecklingen under en längre tidsperiod, och är uppbyggda så att de går från få till fler variabler. Man jämför genomgående inrikes och utrikes födda, och använder sig av indexvärden räknade utifrån variablerna kön, bosättningsstid, utbildning, ålder, civilstånd och födelseregion.

I den del av rapporten som behandlar situationen i skolan använder sig Integrationsverket dels av en rapport från Skolverket om betygsutvecklingen i grund- och gymnasieskolan, och redovisar dels ett antal studier, som utgår från ett kritiskt perspektiv på skolan som samhällsinstitution.

I avsnittet om situationen när det gäller boendet, använder sig Integrationsverket av statistiska data från Statistiska Centralbyrån, Socialstyrelsen och Rädda Barnen, för att beskriva och analysera utvecklingen i fråga om den socioekonomiska och ”etniska” boendesegregationen under 1990-talets sista år i de tre storstadsregionerna.

Rapport Integration 2002 innehåller även Integrationsverkets, och delvis andra statliga myndigheters, tolkningar och analyser av orsaker till skillnaderna mellan inrikes och utrikesfödda på de studerade samhällsområdena, samt förslag till politiska insatser.

3.3 Val av teori

Jag har under de senaste tjugo åren, i varierande grad, varit aktiv inom partipolitik och olika solidaritetsorganisationer, och där följt diskussionerna kring förhållandet mellan klass-, köns- och ”etniska”/”ras”- maktrelationer i samhället. Det har många gånger varit svårt att se hur olika former av underordning förhåller sig till varandra, och av en del har istället klassperspektivet ställts *mot* könsperspektivet eller könsperspektivet *mot* ”ras”-perspektivet. Charles Tilly menar att ojämlikhet skapas efter ras, kön, etnicitet, klass, ålder, medborgarskap, utbildningsnivå och andra skenbart motsägelsefulla differentieringsprinciper genom liknande sociala processer och att de olika formerna av ojämlikhet i betydande utsträckning är organisatoriskt utbytbara. Med hans perspektiv kan relationella och organisatoriska förhållanden, som är baserade på *exploatering* och *möjlighetsansamling* och befästs genom *efterlikning* och *anpassning*, tydliggöras i studier av ojämlikheter mellan olika kategorier, exempelvis män/kvinnor, högutbildade/lågutbildade eller inrikes/utrikes födda. Enligt Tilly, reproduceras kategoriellt baserad ojämlikhet genom samverkan mellan dess direkta och indirekta effekter. Med detta perspektiv på ojämlikhet blir individualistiska teorier ohållbara, eftersom mycket av det, som av betraktaren tolkas som individuella skillnader, i själva verket är direkta eller indirekta effekter av den kategoriella organiseringen.

4. Charles Tillys ojämlikhetsteori

Charles Tilly, professor vid School of Social Science i New York, beskriver i sin bok *Bestående ojämlikhet* (2000) hur skillnader mellan grupper av människor skapas genom att de som kontrollerar tillträdet till värdeskapande resurser mer eller mindre medvetet upprättar system för social slutenhet, utestängning och kontroll. Ojämlikheten befästs sedan genom att underordnade

grupper anpassar sig till rådande omständigheter och genom att makt- och organisationsmönster sprids och efterliknas i nya sammanhang. Tilly menar att hans teori ”bygger en bro från Max Weber och social slutenhet till Karl Marx och utsugning och tillbaka igen” (Tilly, 2000, s. 18). Den försöker fånga de sociala mekanismer som bevarar den kategoriella ojämlikheten i förmåner bland människor, som huvudsakligen motsvarar kategoriella skillnader som man/kvinna, medborgare/utlänning, svart/vit, muslim/jude, och inte individuella skillnader i egenskaper eller prestationer.

Bestående ojämlikhet bygger i hög grad på institutionalisering av kategoriella par - parställda och ojämlika kategorier, som består av asymmetriska relationer över en socialt erkänd, men vanligen ofullständig, skiljelinje mellan interpersonella nätverk. Denna skiljelinje återkommer i en mängd olika situationer, och följden är vanligen att det ena nätverket utestängs från resurser som kontrolleras av det andra.

De två mekanismer som, enligt Tilly, skapar bestående ojämlikhet är *exploatering* och *möjlighetsansamling*. Exploatering sker då mäktiga, med varandra förbundna, grupper av människor förfogar över resurser, från vilka de hämtar en kraftigt ökad avkastning genom att samordna arbetsinsatserna från utomstående, som de utestänger från det fulla värde som tillkommer genom dessa insatser¹. Möjlighetsansamling sker då medlemmarna av ett kategoriellt avgränsat nätverk vinner tillträde till en resurs som är värdefull, förnyelsebar och möjlig att monopolisera, och som underbygger nätverkets sätt att fungera. Människor som saknar makt kan använda sig av möjlighetsansamling om de uppmuntras, tolereras eller ignoreras av de mäktiga. I möjlighetsansamlingen tar förmånstagarna inte i anspråk tjänster från utomstående, utan hindrar dem från att vinna tillträde till de relevanta resurserna.

Två ytterligare mekanismer, *efterlikning* och *anpassning*, befäster ojämlikheten. Efterlikning är kopierandet av etablerade organisationsmönster och/eller överföring av existerande sociala relationer från en miljö till en annan. Anpassning är utvecklandet av dagliga rutiner, såsom inbördes hjälp, politiskt inflytande, uppvaktning och informationsanskaffning på grundval av kategoriellt ojämlika strukturer. Anpassning är, liksom efterlikningen, en ytterst generell social mekanism som förekommer långt utanför ojämlikhetens värld. Den har två huvudkomponenter, nämligen skapandet av procedurer som gör den dagliga interaktionen lättare, och utvecklingen av goda sociala relationer kring rådande skiljelinje. I frånvaro av samlat motstånd från

medlemmarna av underordnade kategorier och yttre förändringar i organisationen, bygger alla parter upp en mängd olika rutiner kring den kategoriella gränslinjen och får därmed intresse av att bevara den. Ett visst slag av ojämlikhet kommer därför att behärska en stor befolkning på två komplementära sätt. Antingen fungerar det kategoriella paret i fråga - man/kvinna, medborgare/icke-medborgare, svart/vit och så vidare - i organisationer med kontroll över resurser som påverkar välfärden, och dess effekter sprider sig därifrån; eller upprepas det kategoriella paret i flera liknande organisationer oberoende av deras makt. I det första fallet handlar det främst om organisationer som skapar arbete och utövar tvångsmakt - företag och stater, eftersom de vanligen kontrollerar de största koncentrationerna av utvecklingsbara resurser inom stora befolkningar. I det andra fallet intar hushåll, släktskapsgrupper och lokala samhällen centrala positioner av två skäl: inom en given befolkning bildas och förändras de kategoriella paren enligt liknande principer, och de utövar ett starkt inflytande över den biologiska och sociala reproduktionen.

Erfarenheter från kategoriellt differentierade miljöer ger deltagarna systematiskt olika och ojämlik beredskap för agerande inom nya organisationer. Mycket av det som observatörer vanligen tolkar som individuella skillnader som skapar ojämlikhet, är i själva verket en konsekvens av den kategoriella organisationen, enligt Tilly.

Ojämlikhet skapas efter ras, kön, etnicitet, klass, ålder, medborgarskap, utbildningsnivå och andra skenbart motsägelsefulla differentieringsprinciper, genom liknande sociala processer. De grundläggande mekanismer som framkallar ojämlikhet fungerar på liknande sätt i en mängd olika organisationsmiljöer och påverkar en rad ojämlika utfall gällande inkomst, förmögenhet, makt, respekt, rykte, privilegier med mera.

De människor som skapar eller upprätthåller kategoriell ojämlikhet med hjälp av exploatering, möjlighetsansamling, efterlikning och anpassning förutsätter sig sällan att skapa ojämlikhet i sig. Istället löser de andra organisationsproblem genom att införa ett kategoriellt ojämlikt tillträde till högt skattade utfall. Mer än något annat försöker de säkra ersättningar från isolerade resurser. Både exploatering och möjlighetsansamling är sätt att göra detta. Men så fort de genomförts skapar de egna organisatoriska problem: Hur ska man upprätthålla distinktionen mellan insiders och outsiders? Hur ska man säkra solidaritet, lojalitet, kontroll och succession? Hur ska man

---

¹ En mer traditionell marxist skulle säga att kapitalisterna tillägnar sig det mervärde som arbetarna skapar.

monopolisera kunskap som gynnar lönsam användning av isolerade resurser?² Införandet av explicit kategoriella gränser bidrar till att lösa sådana organisatoriska problem, särskilt om gränserna i fråga införlivar former av ojämlikhet som redan är väl etablerade i den omgivande världen. Efterlikning och anpassning fixerar sådana distinktioner, gör dem till en vana och ibland rent av till en nödvändighet för både exploitörer och exploaterade. Distinktionen medborgare/utlänning utför exempelvis ett omfattande organisatoriskt arbete - skiljer tillfällig arbetskraft från långtidsanställd, differentierar tillträdet till offentliga förmåner, styr rätten att gripa in i politiska processer och så vidare - men överallt och alltid beror dess existens och effektivitet på den rådande kapaciteten hos en relativt centraliserad statsmakt, enligt Tilly.³ Parallellt pågår den komplementära process som gör att kategoriella par överförs från en organisation till en annan. Ett exempel är nätverksbaserad rekrytering till arbeten, som leder till att personer från andra nätverk, än de redan anställdas, utestängs. Även andra former av segregering av ojämlika kategorier i boende, skolor, politiskt inflytande och äktenskaps- och vänskapsband och så vidare, är uttryck för denna process.

Tilly skiljer direkta effekter av ojämlika kategorier, såsom könsarbetsdelning, boendesegregation eller fast och tillfälligt anställda enligt yttre kategorier, från indirekta effekter som i sista hand är resultatet av de direkta effekter som ackumulerats i den individuella eller den kollektiva erfarenheten och förs vidare som systematiska genomsnittliga skillnader i prestation⁴. I den mån som exempelvis arbetsinsatsers kvalitet är beroende av samarbete och kommunikation som bygger på tidigare förvärvade konventioner, praktiker och sociala förbindelser får den kategoriella ojämlikheten i tidigare erfarenheter en kraftig inverkan på aktuella prestationer. Ett sådant inflytande på interaktion och prestationer ligger halvvägs mellan direkta och indirekta effekter, enligt Tilly. Indirekta effekter omfattar en rad olika egenskaper som människor bär med sig helt individuellt, såsom personlig stil, känslomässig begåvning, kunskap eller reaktion på frustrationer. De påverkar prestationerna utanför de miljöer där bärarna lär sig dem och bidrar därför ofta till kategoriella skillnader i ersättningar för prestationer. De individuella effekterna

---

² Wallerstein (i Balibar&Wallerstein, 2002) menar att den viktigaste klasseringsmekanismen i dagens meritokrati - den högre utbildningen - har en svagare legitimitet än tidigare sorteringsmekanismer, vilket han antar leder till ett växande ifrågasättande "underifrån".

³ Här kan man dra paralleller till Balibar och Wallerstein (2002), som beskriver hur den kapitalistiska världsekonomin kom att använda sig av nationalstaterna och nationalismen, som bas för kontroll och exploatering av resurser.

träder in på relationellt territorium i den mån de inverkar på kommunikationen och samarbetet i en ny miljö. Han menar att för att komma fram till en fullständig redovisning av den kategoriella ojämlikhetens inverkan måste vi undersöka direkta effekter, indirekta effekter och samspelet mellan dem.

Tilly menar att det finns skäl att tro att kategoriell ojämlikhet i allmänhet är ett resultat av de olika skärningspunkter, som exploatering, möjlighetsansamling, efterlikning och anpassning, bildar. Mycket av den ojämlikhet som tycks följa av skillnader i förmåga mellan individer eller grupper är faktiskt ett resultat av samma orsaker, nämligen auktoritativt organiserade kategoriella skillnader i prestationer, ersättningar och förvärvande av förmåga till prestationer. I den mån som lärare, arbetsgivare, tjänstemän och myndigheter differentierar sina reaktioner på prestationer kategoriellt, bidrar de till bestående, auktoritativt organiserade kategoriella skillnader. Mer generellt påverkar tredje part i ojämlika förhållanden - ämbetsverk, parlament, företagare och andra makthavare - på ett avgörande sätt den kategoriella ojämlikheten och tar ibland initiativ till att skapa den. I själva verket löser myndigheter ofta sina egna organisatoriska problem - hur man ska sortera studenter, vem man ska anställa, vilka rättigheter man ska respektera - på ett kategoriellt sätt. På motsvarande sätt kommer medlemmar av underordnade kategorier, i sina försök att hantera situationer av ojämlikhet, att improvisera fram rutiner som bidrar till att bevara ojämlikheten. Den kategoriella ojämlikheten överlever slutligen i den mån som de båda positionerna knyter an på olika sätt till det flöde av resurser som underbygger deras interaktion. Känslor av identitet, å ena sidan, och fientlighet mellan grupper, å andra sidan, kan mycket väl åtfölja, främja eller framkallas av bruket av kategoriella skillnader för att lösa organisatoriska problem. Men den relativa förekomsten av sådana attityder spelar en underordnad roll för ojämlikhetens utbredning och form. Felaktiga föreställningar förstärker exploateringen, möjlighetsansamlingen, efterlikningen och anpassningen, men utövar inget större självständigt inflytande på beslutet att införa dem. Av detta följer att en dämpning eller intensifiering av rasistiska, sexistiska eller främlingsfientliga attityder inte får lika stor inverkan på den bestående ojämlikheten som införandet av vissa nya organisationsformer, till exempel skapandet av olika kategorier eller förändring av relationerna mellan kategorier och ersättningar.

---

⁴ Här kan man dra paralleller till Bourdieus "kulturella", "sociala" och "symboliska" kapitalformer. Tilly menar att vi i princip kan placera de indirekta effekterna "i facket för individuellt mänskligt kapital" (Tilly, 2000, s. 112).

När organisationsledningar ska utföra sitt arbete aktiverar de ofta efterlikningsmekanismen och inför konfigurationer - hierarkier, kedjor, triader och kategoriella par - som nya medlemmar av organisationen redan har betydande erfarenhet av och därför gemensam kunskap om.

Organisationer bygger in skillnader efter utbildning, klass och kön och därtill hörande mönster av respekt, införlivar existerande kopplingar mellan människor från samma etniska ursprung, och skapar kategoriella par såsom läkare/sjuksköterska eller professionell/klient. En sådan inlåsning av kategoriella par spelar, enligt Tilly, en avgörande roll för de bestående mönstren av ojämlikhet. Sammankopplingen av inre och yttre kategorier förstärker ojämlikheten inom den organisation som genomför sammankopplingen. Skapandet av en väl markerad inre gränslinje underlättar exploatering och möjlighetsansamling genom att förklara, rättfärdiga och tillhandahålla praktiska rutiner för en ojämlig fördelning av ersättningar. Genom sammankopplingen av en sådan inre skiljelinje och ett yttre kategoriellt par som svart/vit, medborgare/utlänning eller kvinna/man, så införs redan etablerade föreställningar, praktiker och relationer som minskar kostnaderna för att upprätthålla skiljelinjen.

Kategorier nybildas huvudsakligen då medlemmar av grupper, präglade av solidariska sociala relationer, konkurrerar med en eller flera aktörer utanför gruppen. Detta frambringar berättelser som deltagarna sedan använder för att förklara och rättfärdiga sitt beteende. Berättelserna ger uttryck för delade föreställningar om vilka vi är, vilka de är, vad som skiljer oss och vad som förenar oss. Människor skapar sådana berättelser utifrån ett redan tillgängligt kulturmaterial, såsom delade begrepp, övertygelser, minnen, symboler, myter och lokal kunskap. Sedan dessa berättelser väl funnit sin plats lägger de restriktioner på den följande interaktionen över den kategoriella gränslinjen och förändras bara långsamt som reaktion på denna interaktion. Olika kombinationer av möten, barriärer och berättelser frambringar definitioner av kategorier med tyngdpunkt i exempelvis klass, medborgarskap, ålder eller geografisk plats. Kategoriell verksamhet innebär alltid att aktörerna på vardera sidan om gränslinjen tillskrivs särskilda egenskaper, och aktörerna i parställda kategorier ägnar sig ofta åt att ge varandra beteckningar. En livskraftig kategori kräver inte homogenitet hos aktörerna på en given sida. Man kan exempelvis vara mer eller mindre muslim, till och med i sådan grad att andra muslimer bestrider att man är en muslim, men vid gränsen mot judarna faller man ändå omisskännligt i den muslimska kategorin. Men kategorierna genomsyrar sällan livet så grundligt att det blir omöjligt

med medlemskap i flera kategorier. Många aktörer tillhör utan svårighet flera kategorier, så länge de förbindelser som definierar en speciell kategori inte aktiveras vid samma tidpunkt.

Kategorier underbygger en bestående ojämlikhet när de kombineras med hierarkier, det vill säga förbindelser mellan sociala positioner, där sammankopplingarna är asymmetriska och positionerna systematiskt ojämlika. Det ena förstärker det andra, eftersom en relativt ogenomtränglig barriär minskar sannolikheten för att det kommer att bildas utjämnande relationer över den, medan asymmetriska relationer baserade på ojämlika resurser rättfärdigar gränsen och gör den mer synlig. Ojämlikhet mellan raser tycks naturlig just såtillvida som alla transaktioner över gränslinjen sker asymmetriskt och dramatiserar olikheten i resurser mellan de båda sidorna. Det är först när det förekommer inkonsekvenser - privilegierade medlemmar av den skenbart underlägsna kategorin, personer som kliver över gränsen, öppen konkurrens om samma positioner mellan medlemmar av båda kategorierna - som en kraftfull mobilisering ”uppifrån” och ”nerifrån” blir sannolik. Tilly menar att hierarkier har en fördel i situationer där tvång, snarare än delat engagemang eller direkt kompensation, underlättar skapandet av kollektiva nyttigheter, men påpekar att gränsen i sig får en effekt. Den kanaliserar mobilitetsflöden, begränsar förpliktelser och ger makt åt dem som kontrollerar medlemskapet i organisationen, det vill säga tillträdet till dess förmåner. Tilly menar att den dessutom är ödeläggande i den mån den vållar de utestängda skada, berövar dem tillträde till vad som kan vara kollektiva nyttigheter och leder till att potentiellt livsförhöjande talanger inte används i tillräcklig grad.

De ojämlika gränslinjerna har sitt ursprung i exploatering, det vill säga utnyttjandet av den underordnade kategorins arbetsinsatser och utestängandet av medlemmarna av denna kategori från det fulla värde som tillkommer genom dessa insatser. ”Värdet” ifråga kan naturligtvis vara monetärt, men kan också ta sig uttryck i makt, respekt, extraförmåner, tjänster, varor eller beskydd. Enligt Tilly spelar kategoriellt organiserad exploatering en roll i nästan alla de processer som skapar bestående ojämlikhet. Han exemplifierar med hur de flesta stora kapitalistiska företag skiljer mellan grupper av jobb som kan betecknas som ”ledning- och befodringspooler”, vars innehavare har möjlighet att befodras inom väldefinierade hierarkier, där de från början ägnar en betydande del av sin arbetsinsats åt att kontrollera andra människors arbete, från ”omflyttningsspooler”, där befodringsmöjligheterna är små eller obefintliga, förmånerna minimala och anställningstryggheten dålig. Sådana inre kategorier gör det lättare att inom företag och näringsgrenar införa ojämlikhet i fråga om lön, makt, autonomi, extra

löneförmåner, anställningstrygghet och respekt. Dessa ojämlikheter vilar på inre parställda kategorier. Sorteringsprocesser bestämmer i vad mån olikheter i ersättning inom ett företag sammanfaller med yttre kategoriella gränser. Tilly menar att en viss sortering visserligen motsvarar enskilda egenskaper och prestationer, men att i en stor del av sorteringen kopplas jobben inte ihop med enskilda egenskaper eller prestationer utan med hela kategorier av människor. Han skiljer mellan medvetna och oavsiktliga sorteringsprocesser, där de tidigare handlar om att människor, som bygger upp eller förändrar organisationer, gör det lätt för sig genom att införliva alla möjliga existerande sociala strukturer direkt med organisationsstrukturen. I sådana medvetet anammade arrangemang ingår ofta import av kategorier utifrån, såsom könsstämpling, etnisk stämpling och så vidare. I de oavsiktliga sorteringsprocesserna löser organisationens medlemmar olika problem och utnyttjar olika möjligheter genom att bygga på kategoriellt åtskilda nätverk. Arbetare litar på, fostrar och hjälper varandra mer när de delar yttre solidaritet och kulturella föreställningar, arbetsgivare hittar nya arbetare genom kontakter med redan anställda, företag söker efter underleverantörer i spåren efter tidigare samarbeten, och den utbudsdrivna rekryteringen av människor från särskilda yttre kategorier för in existerande relationer mellan kategorier i organisationens dagliga liv. Här skär möjlighetsansamling, efterlikning och anpassning in i varandra till stöd för exploateringen, enligt Tilly.

Tilly menar att sådana organisationsprocesser, som avgränsning och rangordning av jobb inom företag, sammankoppling av jobben inom företag som inte bara gäller karriärmöjligheter utan även tillgång till samarbete, beskydd och intern utbildning, kategoriell beteckning av jobb och kategoriell åtskillnad av rekryteringsnätverk och utbuds nätverk efter jobb och/eller företag, har rönt ringa teoretisk uppmärksamhet i standardmodellerna av ojämlikhet. Han menar att teorier som fokuserar på humankapital eller diskriminering lämpar sig bäst för individualistiska tolkningar, och att de delvis missar de organisationsprocesser som har stor betydelse för skapande, bevarande och förändring av kategoriell ojämlikhet. Tilly menar att skillnader i humankapital huvudsakligen uppstår som indirekta effekter av kategoriellt skilda erfarenheter i andra miljöer, och att arbetsgivar diskriminering mer sker genom införande av gränser inom organisationer än genom differentiering mellan enskilda personer.

När yttre kategorier genomsyrar stora delar av det sociala livet utanför organisationerna och uppträder i liknande form inom många organisationer, bildar de grunden för en bestående ojämlikhet inom hela befolkningen, enligt Tilly. Och genom att förena kategorier med släktskap

och kategoriellt segregerat boende, skola och arbete säkras överföringen av kategoriellt medlemskap från en generation till nästa. Men det är inte så att all kategoriell ojämlikhet fungerar tyst och effektivt och under förnöjt bifall från alla deltagares sida. Eftersom kategoriell ojämlikhet alltid påtagligt missgynnar vissa kategorier skapar den tvärtom ofta missnöje och framkallar ibland öppet uppror. Tilly menar att den stora frågan är om de missgynnade har tillräckligt med kunskap, organisationsförmåga och makt att förändra systemet. I många system saknar de detta, både därför att systemet ger dem ersättningar som är mindre dåliga än tillgängliga alternativ och därför att själva arrangemanget med ojämlika kategorier berövar dem kunskap, organisationsförmåga och makt.

Tilly menar att, givet hans definition av exploatering, måste den som söker efter exploatering i det verkliga livet spana efter sju element, nämligen makthavare, deras samordnade strävanden, exploateringsbara resurser, förfogande över dessa resurser, avkastningen från dessa resurser, kategoriell utestängning, och skev fördelning av avkastningen jämfört med arbetsinsatsen. Han menar vidare att användare av hans teori söker situationer där yttre kategorier, såsom etnicitet, ras, medborgarskap, motsvarar organisationers inre exploateringsgränser, det vill säga inre gränser för olika ersättningar för skapat ”mervärde” som sammanfaller med organisationens åtskillnad mellan anhopningar av jobb, inom vilka arbetarna ofta rör sig fritt men över vars gränser de sällan förflyttar sig. Tilly menar att i den mån som skillnaderna i ersättning inom exempelvis ett företag motsvarar kategoriella gränser och dessa skillnader motsvarar skillnader i kontrollen över företagets centrala resurser, får vi belägg för att den kategoriellt organiserade exploateringen själv skapar ojämlikhet. Till skillnad från de teorier som fokuserar på humankapital eller diskriminering, för Tilly fram tre alternativa förklaringar till kategoriella skillnader i ersättning. Den första är att företag inför kategoriella gränser mellan arbeten som kräver mer och arbeten som kräver mindre yrkesspecifik utbildning, erbjuder lägre lön till de jobb som kräver mindre utbildning och kanaliserar medlemmar av vissa yttre kategorier till dessa jobb oberoende av om de faktiskt kan utföra de jobb som kräver högre utbildning. Den andra förklaringen är att sorteringen börjar före eller under förvärvandet av den yrkesspecifika utbildningen, och den tredje är att båda dessa förklaringar är i verksamhet. Kategoriellt olika ersättningar är följden av en sortering som sker, inte bara vid anställningstillfället eller löneförhandlingen, utan under hela den process där jobben fördelas, från utbildning via rekrytering till befodran. Enligt Tilly är olika ersättningar ett resultat av harmoniering mellan

exploateringsgränser och kategoriella skillnader. De bygger inte på individers erfarenheter, utan på organiserade sociala relationer. Tilly menar att en modell som inte beaktar den kontinuerliga interaktionen mellan parterna är oförmögen att förklara en bestående, organiserad och kategoriellt definierad ojämlikhet i ersättning för gjord arbetsinsats.

Allt sedan den franska revolutionen avskaffade distinktionen mellan ”aktiva” och ”passiva” medborgare, har kampen för demokrati i väst ofta varit inriktad på en utjämning av rättigheter bland tidigare skilda kategorier av medborgare, enligt Tilly. Han menar att det är först under ”massdemokratin”, där själva antalet ställts mot andra maktresurser, som många stater medvetet har försökt omfördela inkomster, förmögenheter eller nyttigheter på ett sätt som kan förändra ojämlika förhållanden. Staten påverkar den bestående ojämlikheten främst genom att reproducera dess aktuella former, men fungerar också som arena och verktyg för exploatering och möjlighetsansamling. Djup kategoriell ojämlikhet hotar de demokratiska institutionerna genom att ge medlemmarna av mäktiga kategorier incitament och medel att utestänga andra från fullständiga förmåner och genom att tillhandahålla synliga markörer för inkludering och exkludering. När den kategoriella ojämlikheten intensifieras, intensifieras även ojämlikheten i ersättningar inom ekonomin. Skapandet av kvalifikationer för, och koppling till, olika slags arbeten - humankapital brett definierat - sker kategoriellt, med systematiska skillnader efter ras, kön, etnicitet och medborgarskap, och leder till systematiska inkomstskillnader. Segregation på arbetsmarknaden, snarare än lönediskriminering, förklarar en stor del av alla löneskillnader, och ”ras” fungerar ofta som en viktig grund för ojämlikhet genom att sammanfalla med klassgränser, bostadsområden och sociala nätverk.

Jag har i mina tolkningar och analyser av situationen på arbetsmarknaden, i skolan och boendet, använt mig av Tillys teoretiska begrepp och relationer på följande sätt: Jag har i läsningarna av *Rapport Integration 2002* letat efter organisatoriska sorteringsmekanismer, som systematiskt underordnar dem med utländsk bakgrund, för att gynna exploatering och möjlighetsansamling genom efterlikning och anpassning. Eftersom kategorier underbygger en bestående ojämlikhet när de kombineras med hierarkier, det vill säga förbindelser mellan sociala positioner, där sammankopplingarna är asymmetriska och positionerna systematiskt ojämlika, har jag försökt synliggöra olika former för kategoriellt organiserad exploatering och möjlighetsansamling. För att komma fram till en fullständig redovisning av den kategoriella ojämlikhetens inverkan måste vi undersöka direkta effekter, indirekta effekter och samspelet mellan dem. Det handlar om

att urskilja sociala relationer som innehåller auktoritativt organiserade kategoriella skillnader i prestationer, ersättningar och förvärvande av förmåga till prestationer.

Olika tolkningar och analyser av situationen leder till olika förslag på lämpliga insatser för att förbättra situationen. Konsekvenserna av Tillys teori för de sannolika effekterna av medvetet ingripande för att minska ojämlikheten, är att strävanden att genom fostran och krav minska fördomarna och öka samförståndet, inte kommer att få mer än en marginell inverkan på ojämlikheten. Förändringar av skillnaderna i humankapital, genom utbildning eller genom omvandling av de sociala miljöerna, kommer att påverka den kategoriella ojämlikheten, men de kommer att göra det mer genom sin inverkan på organiseringen av möjligheterna än genom förbättring av individernas förmåga.

5. Resultat från studier presenterade i *Rapport Integration 2002*, samt Integrationsverkets och delvis andra statliga myndigheters tolkningar, analyser och förslag på insatser

Idag är nästan tolv procent av Sveriges befolkning född i ett annat land, sex procent har en utrikes född förälder och tre procent har två utrikes födda föräldrar. Det betyder att en dryg femtedel av befolkningen själva har invandrat eller har föräldrar som har invandrat (Integrationsverket, 2003).

5.1 Situationen på arbetsmarknaden

Rapporten presenterar ett antal indikatorer, som huvudsakligen bygger på Statistiska centralbyråns (SCB:s) arbetskraftsundersökningar, och som visar utvecklingen på arbetsmarknaden för olika grupper av utrikes födda i jämförelse med dem som är födda i Sverige. De uppgifter som ligger till grund för dessa arbetsmarknadsindikatorer avser genomgående det fjärde kvartalet under åren 1987-2002.

I en inledande presentation av hur befolkningen under denna period varit fördelad på sysselsatta (anställda eller egna företagare), arbetslösa (aktivt arbetssökande) och utanför arbetskraften (exempelvis studerande, deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, pensionerade eller arbetslösa som inte är aktivt arbetssökande), uppdelade i inrikes och utrikes födda, samt i män och kvinnor, framgår att, oavsett konjunkturläge, har inrikes födda män den högsta andelen sysselsatta, tätt följda av inrikes födda kvinnor och med ett relativt stort gap till utrikes födda män och ett ännu större gap till utrikes födda kvinnor. År 2002 låg sysselsättningsgraden för

inrikes födda på drygt 75 procent och för utrikes födda på drygt 61 procent (Integrationsverket, 2003, s. 11).

Rapporten visar att bosättningstid i Sverige har betydelse för sysselsättningsgraden bland utrikes födda. För så gott som alla år under perioden 1987-2002 gäller att ju kortare tid som förflutit sedan ankomsten till Sverige, desto större är skillnaden i sysselsättning mellan utrikes och inrikes födda. År 2002 var skillnaden mellan inrikes födda och de utrikes födda, som varit i Sverige 20 år eller längre, 6 procent för män och 8 procent för kvinnor. Utrikes födda som bott i Sverige mellan 10 och 19 år hade 16 procent lägre sysselsättningsgrad än inrikes födda. För dem som varit kortare tid i Sverige än 10 år visar analysen ett tydligt konjunkturmönster för både män och kvinnor. När sysselsättningen ökar generellt så minskar avståndet mellan dem och inrikes födda. Det motsatta gäller under perioder av minskande sysselsättning. År 1995, som var ett år med relativt låg sysselsättning, var skillnaden mellan inrikes födda och dem som varit i Sverige den kortaste tiden nästan 45 procent för män och nästan 55 procent för kvinnor (Integrationsverket, 2003, s. 33).

När man tar med utbildning, ålder, civilstånd och födelse-land som variabler, så visar rapporten att avståndet i sysselsättningsgrad ökar mellan inrikes och utrikes födda. Under de senaste 15 åren har andelen med en lång akademisk utbildning varit högre eller lika hög i den utrikes som i den inrikes födda befolkningen.

En studie av Berggren och Omarsson (refererad i Integrationsverket, 2003, s. 39), som behandlar arbetsmarknadssituationen för högutbildade personer födda utanför EU/EES området, visar att år 2000 hade omkring 40 procent av dem ett arbete som motsvarade deras kvalifikationer, medan motsvarande siffra för inrikes födda var 90 procent. I denna studie ingick enbart utrikes födda som varit i Sverige mellan 3 och 9 år. Integrationsverkets genomgång av publicerad statistik visar att även de högutbildade som varit i Sverige i mer än 10 år har lägre sysselsättningsgrad än inrikes födda (Integrationsverket, 2003, s. 40). Sysselsättningsgraden för personer med en universitetsutbildning på 3 år eller längre är högst för dem som är födda i Sverige, därefter följer övriga rika västländer och längst ner återfinns högutbildade från Asien och Afrika. Skillnaden mellan högutbildade män från Sverige och från Asien eller Afrika är 20 procent. Berggren och Omarssons studie (refererad i Integrationsverket, 2003, s. 41) visar att sannolikheten att ha ett kvalificerat arbete ökar om den utländska utbildningen har värderats och godkänts av svenska myndigheter, men att det fortfarande kvarstår skillnader jämfört med inrikes födda med samma

utbildning. Och även om skillnaden är mindre, har även utrikes födda som tagit en svensk examen i Sverige lägre chanser att ha ett kvalificerat arbete jämfört med inrikes födda med samma utbildning.

Omkring 9-10 procent av alla förvärvsarbetande är födda utomlands. Integrationsverkets rapport visar att de utrikes födda är koncentrerade till ett fåtal branscher på den svenska arbetsmarknaden. När det gäller männen är andelen utrikes födda i hotell- och restaurangbranschen mycket hög, med mellan 30 och 40 procent utrikes födda. För övrigt är det endast inom industrin (i synnerhet livsmedels- och tekoindustrin), vård och omsorg som mer än 10 procent av de anställda männen är utrikes födda. Under de senaste åren är även mer än 10 procent av de anställda inom ”övrig privat service” födda utomlands. Allra lägst andel utrikes födda finns inom byggbranschen, där endast omkring 5 procent är födda utomlands, men även de typiska tjänstemannabranscherna ”statliga myndigheter, utbildning och forskning” samt ”bank och försäkring” har relativt små andelar utrikes födda. För kvinnornas del är det endast inom industri, hotell och restaurang, och under de senaste åren ”övrig privat service” som mer än 10 procent av de anställda är födda utomlands. I övriga branscher varierar de utrikes födda mellan 5 och 10 procent. Varken för män eller kvinnor har det skett några förskjutningar mellan branscherna över tid. Det är främst branscher med hög andel okvalificerade yrken som anställer personer som är födda utomlands. Rapporten visar att industrin anställer personer födda i Norden och övriga Europa utanför EU, vård- och omsorgssektorn anställer personer födda i Asien, Afrika och Latinamerika, där andelen anställda födda i Afrika har ökat markant under senare år. I alla andra branscher är utrikes födda underrepresenterade. Det enda undantaget från detta mönster är de som är födda i rika västländer utanför Norden, som mot slutet av 1990-talet har högre chanser än inrikes födda att ha ett kvalificerat arbete (Integrationsverket, 2003, s. 60).

I en jämförelse mellan inrikes och utrikes födda när det gäller risken att avskedas vid nedskärningar, visar rapporten att både män och kvinnor födda i ett utomeuropeiskt land har dubbelt så hög risk att bli arbetslösa än inrikes födda med samma anställningstid i samma företag, då man tagit hänsyn till skillnader i ålder, kön, utbildning, lön och vistelsetid i Sverige. Samma överrisk gäller även för både män och kvinnor födda i Norden och i ett annat europeiskt land, men avståndet till inrikes födda är lägre (Integrationsverket, 2003, s. 45).

En studie gjord av Arai m. fl. (refererad i Integrationsverket, 2003, s. 50) visar att risken att vara arbetslös är avsevärt mycket högre för ungdomar som är födda utomlands än ungdomar med helt

”svensk” bakgrund. För dem som är födda utomlands och invandrat efter 7 års ålder är arbetslöshetsrisken mer än tre gånger högre än för ungdomar med ”svensk” bakgrund, och de ungdomar som kommit till Sverige innan de fyllt 7 år har dubbelt så hög arbetslöshetsrisk. Även de ungdomar som är födda i Sverige har 40 procents högre risk att vara arbetslösa om bägge föräldrarna är födda utomlands. Studien visar att höga betyg i svenska inte påverkar risken att vara arbetslös, medan ungdomarnas utbildningsnivå har viss betydelse. Föräldrarnas utbildning och ställning på arbetsmarknaden kan inte heller helt förklara skillnaderna i arbetslöshetsrisk mellan utrikes och inrikes födda ungdomar. Skillnaderna minskar med starkare ställning på arbetsmarknaden, men den högre risken kvarstår för ungdomar med utländsk bakgrund. Vilhelmsson (refererad i Integrationsverket, 2003, s. 49) har i en studie visat att ungdomars arbetsmarknadssituation sammanhänger med föräldrarnas födelseland. Samtliga grupper med utrikes födda föräldrar har högre arbetslöshet än ungdomar med helt ”svensk” bakgrund och skillnaderna är störst för ungdomar med utomeuropeisk bakgrund. Behtoui (refererad i Integrationsverket, 2003, s. 50) jämför löneinkomster och sysselsättning för ungdomar med och utan utländsk bakgrund och använder data för år 1998 för ungdomar som är mellan 26 och 28 år. Han skiljer mellan ungdomar som är födda i Sverige med en eller två utrikes födda föräldrar och ungdomar som är födda utomlands samt om de invandrade före eller efter 7 års ålder. Ytterligare en dimension i indelningen är om ungdomarna eller föräldrarna är födda i ett land i nordväst, det vill säga nordvästra Europa och Nordamerika, eller utanför nordväst. Hänsyn tas till kön, utbildningsnivå, civilstånd, egna barn och bostadsort, medan uppgifter om föräldrarnas utbildning och yrke eller ungdomarnas betyg saknas. Resultaten visar att samtliga ungdomar med utländsk bakgrund, även de som är födda i Sverige, har lägre årsinkomster än ungdomar med helt ”svensk” bakgrund. Behtoui menar att ungefär två tredjedelar av skillnaderna i inkomst beror på skillnader i sysselsättning, då samtliga grupper av ungdomar med utländsk bakgrund har lägre chans att vara sysselsatta än ungdomar med helt ”svensk” bakgrund. Ungdomarnas egen eller föräldrarnas födelseregion har stort genomslag. Att ha sitt ursprung i nordväst innebär alltid högre inkomster och sysselsättning än om man själv eller någon av föräldrarna har sitt ursprung utanför nordväst.

5.2 Integrationsverkets tolkningar

Integrationsverket drar slutsatsen att arbetsmarknaden inte fungerar etniskt neutralt, utan sorterar möjligheterna för arbete och yrkeskarriär efter födelseregion. Man tolkar det statistiska materialet som att en ”rangordning” i sysselsättningsgrad och arbetslöshetsrisk mellan utrikes och inrikes födda, samt mellan män och kvinnor, består över de ekonomiska konjunkturcyklerna. Detta förklaras bland annat med att formen för invandring har försämrat utlandsföddas möjligheter på arbetsmarknaden. Verket menar att tidigare forskningsrapporter har visat på en kraftig försämring av situationen på arbetsmarknaden för utrikes födda från och med mitten av 1970-talet. En försämring som förklaras med att invandringen har förändrats, från en ”invandring av arbetskraftsskäl” under 1950- och 60-talen till en ”invandring av humanitära och flyktingliknande skäl” sedan dess (Integrationsverket, 2003, s. 19).

Verket konstaterar att de som är födda utomlands har en gynnsam utbildningsnivå och åldersstruktur, men att dessa fördelar inte ger samma avkastning på arbetsmarknaden för utrikes födda som för inrikes födda. Man menar att arbetsmarknadens bristande förmåga att ta tillvara utländsk kompetens delvis kan förklaras av svårigheter att värdera kunskapsinnehållet i utländska examina. Men verket konstaterar dock att svensk arbetsmarknad ”rangordnar” utbildning så att inrikes födda med examina från svenska universitet och högskolor värderas högst, därefter utrikes födda med svensk examina, därefter utrikes födda med utländska examina som värderats av svenska myndigheter och sist utrikes födda med utländska examina som inte är officiellt värderade.

Integrationsverket menar att, trots att det under de senaste 15 åren har skett stora förändringar i näringsstrukturen, konjunkturen och när det gäller de utrikes föddas ursprungsländer och vistelsetid, så är det fortfarande samma fåtal branscher som hela tiden sysselsätter en relativt hög andel utrikes födda, medan de flesta branscher har låga andelar. Verket konstaterar att om man jämför privat och offentlig sektor, så avgörs inte den etniska mångfalden av om arbetsgivaren är privat eller offentlig, utan att det snarare är arbetsuppgifternas karaktär i de olika branscherna som hänger samman med andelen utrikes födda. ”Det är främst branscher med en hög andel okvalificerade yrken som anställer personer som är födda utomlands, det vill säga delar av industrisektorn, hotell och restaurang samt övrig privat service” (Integrationsverket, 2003, s. 56). Även när det gäller ungdomars situation på arbetsmarknaden konstaterar man att de med utländsk bakgrund har lägre löner, lägre sysselsättning och högre arbetslöshet än andra ungdomar, och menar att det är särskilt oroväckande att ungdomar som själva är födda i Sverige klarar sig sämre

på arbetsmarknaden om deras föräldrar är födda utomlands, och i synnerhet om föräldrarna är födda i ett land utanför Europa. Integrationsverket menar att en del av förklaringen till att ungdomar med utländsk bakgrund har större problem på arbetsmarknaden ligger i att deras föräldrar är arbetslösa eller har jobb långt under sin kvalifikationsnivå. Man menar att det finns risk att det uppstått onda cirklar där föräldrarnas arbetslöshet bidrar till att deras barn uppnår svaga skolresultat och får svårigheter på arbetsmarknaden. Men man gör samtidigt analysen att den högre arbetslöshetsrisken för ungdomar med utländsk bakgrund endast i liten grad kan förklaras av skillnader i utbildningsnivå och betyg i svenska språket. Man menar att mycket tyder på att diskriminering kan vara en viktig orsak, i synnerhet de resultat som visar att ungdomar som är födda i Sverige och vars föräldrar är födda utomlands har högre arbetslöshetsrisker än andra ungdomar, trots att analysen tagit hänsyn till deras betyg i svenska och utbildningsnivå. Integrationsverket tolkar resultaten från de presenterade studierna i rapporten som att skillnaderna på arbetsmarknaden mellan inrikes och utrikes födda inte kan förklaras av skillnader i utbildningsnivå, ”kulturellt avstånd” eller att de utrikes födda skulle söka jobb mindre aktivt än infödda, och även om kunskaper i svenska anses vara en viktig faktor, så konstaterar man att goda kunskaper i svenska inte är tillräckligt för att utrikes födda ska ha samma chanser på arbetsmarknaden som infödda. Man menar istället att de huvudsakliga förklaringarna till de utrikes föddas svårigheter på arbetsmarknaden ligger i arbetsgivares och fackföreningars uppfattningar och värderingar av personer från andra länder och deras kompetens. Integrationsverket menar att de traditionella teorierna om skillnaderna på arbetsmarknaden mellan utrikes och inrikes födda kan delas in i förklaringar som läggs på arbetsmarknadens ”utbudssida” respektive de som lägger dem på ”efterfrågesidan”. På ”utbudssidan” menar man att hindren för möjligheterna på arbetsmarknaden handlar om egenskaper hos de invandrade invånarna, i form av bristande språkkunskaper, låg utbildningsnivå, kulturellt avstånd eller bristande nätverk. De förklaringar som läggs på ”efterfrågesidan” menar att hindren antingen orsakas av strukturomvandlingar i det omgivande samhället som missgynnar dem med utländsk bakgrund, eller att de är uttryck för diskriminering på arbetsmarknaden. Verket menar att de presenterade resultaten i *Rapport Integration 2002* stödjer de teorier som betonar diskriminering på arbetsmarknaden. Men eftersom det av etiska skäl inte varit möjligt att genomföra de

empiriska tester av den etniska diskrimineringens omfattning, som gjorts i andra EU-länder⁵, så menar Integrationsverket att det inte går att direkt bevisa att diskriminering förekommer eller vilken omfattning den kan tänkas ha i Sverige. Man menar att det för Sveriges del endast finns studier som ger indikatorer på diskriminering, exempelvis att möjligheterna på arbetsmarknaden skiljer mellan adoptivbarn med ett sannolikt ”europeiskt” och ett sannolikt ”utomeuropeiskt” utseende; mellan inrikes födda ungdomar med föräldrar födda utanför Europa och ungdomar med föräldrar födda i Sverige med samma utbildning, betyg och språkkunskaper; och mellan inrikes och utrikes födda med samma utbildning, kön, ålder och anställningstid i samma bransch och företag.

När det gäller diskriminering, så menar Integrationsverket att ”den kan vara direkt eller mer fördold, inbäddad i samhällets lagar, regler och rutiner och i föreställningar om personer från andra länder som finns hos arbetsgivare, fackföreningar, beslutsfattare och allmänheten” (Integrationsverket, 2003, s. 16). Man anser att diskrimineringen i det svenska samhället ofta är ett resultat av normer, regler, strukturer och förhållningssätt som stänger ute - och att den kan ofta vara oreflekterad eller bero på informationsbrist.

”... diskriminering utgör en grundläggande mekanism i en maktstruktur, en ideologiproduktion som rangordnar människor utifrån nationalitet och etnisk bakgrund. För att fortleva måste ideologins bärande tankar få fäste hos aktörer på arbetsmarknaden. En ny upplysningstid skulle sprida en nödvändig insikt att bortsorteringen av utrikes födda inte är en rationell rekryteringsprocess (...) En upplysningstid kommer inte på beställning, men genomtänkta informationsinsatser är en självklar del av uppdraget att stimulera etnisk mångfald i arbetslivet” (Integrationsverket, 2003, s. 62).

Integrationsverket menar att företag inte har råd att bli stämplade som fördomsfulla eller diskriminerande, utan att det numera finns en medvetenhet, både hos kunder och allmänheten, som favoriserar företag som tar socialt ansvar. Dessutom förväntas en stor arbetskraftsbrist i Sverige de kommande åren. Man menar att allt färre ska försörja allt fler i framtiden och om arbetskraftsdeltagandet bland invandrare och invånare med utländsk bakgrund ökar till samma nivå som övrig befolkning skapas nya möjligheter, eftersom ytterligare 200 000 invånare då kan tillföras arbetskraften år 2015. Integrationsverket drar slutsatsen att ”Framgång i arbetet med att

---

⁵ I Belgien, Nederländerna, Spanien och Tyskland visade testerna att en dryg tredjedel av alla lediga jobb var stängda för arbetssökande med utländsk bakgrund.

öppna svensk arbetsmarknad för etnisk mångfald är avgörande både för den enskildes möjligheter till delaktighet och för landets fortsatta välfärd och tillväxt” (a.a., s. 23).

Integrationsverket menar att det i USA finns goda erfarenheter av en så kallad ”post-placement”-politik, där tanken är att den enskilde ska ta första bästa jobb, men därefter få hjälp till vidareutbildning, ytterligare språkundervisning och kontakter på arbetsmarknaden som möjliggör för vidare avancemang, och att slutsatsen för Sverige bör vara den samma, nämligen att sikta på tidigt inträde, men möjliggöra för fortsatt avancemang.

De insatser som Integrationsverket föreslår i rapporten, är bland annat ytterligare och effektivare insatser på ”utbudssidan”, det vill säga stärkande av den invandrades språkfärdighet och kompletterande utbildning, och att bygga vidare på olika former av informations spridning, framför allt på arbetsmarknaden. Man föreslår en fastare samverkan mellan Integrationsverket och arbetsmarknadens organisationer för att uppnå ”gemensamma analyser av hindren på arbetsmarknaden och vad som krävs för att riva dem” (a.a., s. 24). Statlig förvaltning uppmanas att höja andelen anställda med utländsk bakgrund från dagens sju procent, genom en mer aktiv rekryteringspolicy för ökad mångfald i den offentliga sektorn. Fackförbund, näringsliv, politiska partier, kommun och stat uppmanas att arbeta aktivare utifrån lagstiftningen mot etnisk diskriminering på arbetsplatsen. Studier utförda av DO och Integrationsverket (refererade i Integrationsverket, 2003, s. 25) har visat att bara en fjärdedel av de arbetsgivare som känner till lagstiftningen mot etnisk diskriminering arbetar utifrån det som lagen kräver, nämligen aktiva insatser för att förebygga diskriminering. ”I samarbete med arbetsmarknadens organisationer bör breda och massiva informations- och utbildningsinsatser genomföras om diskriminering och sätt att motverka diskrimineringen i arbetslivet” (a.a., s. 24).

5.3 Situationen i skolan

Avsnittet om skolan presenterar dels en rapport från Skolverket, som redovisar och analyserar betygsutvecklingen inom grund- och gymnasieskolan och jämför elever med ”svensk” respektive utländsk bakgrund⁶, och dels redovisas ett antal studier, som utgår från kritiska perspektiv på skolan som samhällsinstitution. Integrationsverket påpekar att Skolverkets slutsatser inte nödvändigtvis överensstämmer med Integrationsverkets.

---

⁶ I kategorin utländsk bakgrund ingår i denna redovisning utrikes födda och inrikes födda med två utrikes födda föräldrar.

Skolverkets rapport visar att barn i åldrarna 1 till 5 år, vars båda föräldrar är födda utomlands, inte har plats i barnomsorgen lika ofta som andra barn. Samma mönster gäller för barn mellan 6 och 9 år i skolbarnomsorgen. Barn med utländsk bakgrund återfinns också i lägre grad i enskilt drivna förskolor. Föräldrar födda utomlands är i högre grad än andra föräldrar missnöjda med att deras barn inte har plats i barnomsorgen (Integrationsverket, 2003, s. 85).

Skolverkets rapport visar att det mellan läsåret 1997/98 och läsåret 00/01 har skett en generell och kontinuerlig nedgång i såväl andelen elever med behörighet till gymnasium som andelen med fullständiga betyg från gymnasieskolan. Knappt 90 procent av alla elever och knappt 80 procent av elever med utländsk bakgrund, som avslutade årskurs 9 under år 2001, var behöriga till gymnasieskolan. Samtidigt har det genomsnittliga meritvärdet⁷ för samtliga elever höjts under åren. Förutom skillnader i behörighet mellan elever med ”svensk” och utländsk bakgrund finns också skillnader mellan pojkar och flickor. Drygt tre procent fler flickor än pojkar är behöriga, och skillnaden är större bland elever med utländsk bakgrund. Det genomsnittliga meritvärdet för flickor med utländsk bakgrund är högre än för samtliga pojkar.

En större andel elever med utländsk bakgrund får inte betyg eller får betyget Icke godkänd, och en mindre andel får betygen Väl godkänd och Mycket väl godkänd. Detta gäller både elever som är födda utomlands och elever som är födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar, och resultaten är sämre i alla ämnen, även idrott och hälsa och bild. Men 20 procent av samtliga elever med utländsk bakgrund lämnar grundskolan med högsta betyg i minst hälften av ämnena och VG i de övriga (Integrationsverket, 2003, s. 86).

De elever som efter nio år i grundskolan inte nått upp till alla mål framhåller, i en studie av Skolverket (refererad i Integrationsverket, 2003, s. 86), brister på förtroendefulla personliga relationer till lärare och andra vuxna i skolan som en viktig förklaring; de känner sig inte sedda. Föräldrar framhåller svårigheten att få kontakt med barnens lärare, medan förvaltningschefer, rektorer och lärare förklarar skolans bristande måluppfyllelse med faktorer som familjers sociala problem, elevers inlärningssvårigheter, föräldrars låga utbildningsnivå, utländsk bakgrund samt elevers bristande motivation.

Även andelen elever med avgångsbetyg från gymnasiet har minskat sedan föregående år. Nedgången är särskilt stor för elever med utländsk bakgrund, och skillnaden mellan pojkar och flickor är ännu större i gymnasieskolan än grundskolan, särskilt för elever med utländsk

bakgrund. Det innebär att en högre andel elever med utländsk bakgrund avbryter sina gymnasiestudier och en lägre andel blir behöriga till högskolan.

Allt färre elever får undervisning i modersmål och svenska som andraspråk, trots att antalet elever som är berättigade till denna undervisning har ökat. Andelen barn som får modersmålsstöd är idag 13 procent, jämfört med 65 procent för 10 år sedan. Endast 6 procent av landets kommuner erbjuder modersmålsstöd till alla barn, vars föräldrar så önskar.

Under år 2001 genomförde Skolverket en kartläggning av modersmålets ställning i barnomsorg och skola, som rapporterades till regeringen i maj 2002 (refererad i Integrationsverket, 2003, s. 98), där en slutsats var att stöd till modersmålsutveckling ökade elevers möjligheter att nå målen i alla skolämnen.. Forskning i USA har visat att elever som fått undervisning i samtliga ämnen på sitt modersmål presterar bättre skolresultat än elever i andra former för modersmålsundervisning. Sämst gick det för elever som fick den form av undervisning som oftast används i Sverige, det vill säga en ren språkundervisning i ”svenska som andra språk” vid sidan om ordinarie undervisning. Resultaten från en modell med tvåspråkig undervisning på Krokbacksskolan i Malmö har bland annat visat en snabb förbättring av betygsresultaten (a.a.).

Betygsresultaten för elever med utländsk bakgrund följer elevernas sociala bakgrund, liksom den gör för elever med ”svensk” bakgrund, men bland elever med likartade sociala förutsättningar når elever med utländsk bakgrund generellt sämre resultat. Resultaten från OECD:s PISA-undersökning av femtonåringars läsförmåga samt matematiska och naturvetenskapliga förståelse, visar att skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda elever var större i Sverige än i OECD i genomsnitt (Integrationsverket, 2003, s. 87).

Skolverket har genomfört undersökningar av attityder och förekomsten av kränkande handlingar, som visar att fler elever med utländsk bakgrund känner sig utsatta för mobbing och andra kränkande handlingar och fler elever med utländsk bakgrund uppger att de mobbar och kränker andra. Var fjärde elev har utsatts för verbala kränkningar kopplade till deras ursprung och var femte elev anger att deras ursprung är den direkta orsaken till att de blir sämre behandlade (Integrationsverket, 2003, s. 88).

Rapport Integration 2002 redovisar resultaten från ett flertal forskningsrapporter som visar att elever med utländsk bakgrund upplever att deras utländska bakgrund gör dem avvikande och av majoriteten, representerad genom skolpersonal och lärare, uppfattas som problem. I en studie av

---

⁷ Meritvärdet beräknas på de 16 bästa ämnesbetygen genom att betygstegen G, VG och MVG räknas om till poäng.

Lahdenperä (refererad i Integrationsverket, 2003, s. 90), där det empiriska materialet består av åtgärdsprogram skrivna i anslutning till specialpedagogiska fortbildningskurser kring invandrarelever, visar resultaten att en majoritet av lärarna kategoriserade invandrareleverna som ”bärare av svårigheter och problem”. Pojkarna utgjorde en klar majoritet, 72 procent, av dem som behandlades med åtgärdsprogram.

5.4 Skolverkets och Integrationsverkets tolkningar

Skolverket menar att det finns anledning att ifrågasätta om elever med utländsk bakgrund får en likvärdig utbildning i grund- och gymnasieskolan. Man konstaterar att betygsstatistik sedan flera år visar på systematiska resultatskillnader mellan elever beroende på klass, kön och etnicitet. Skolverket menar att ”Strukturella faktorer som föräldrars utbildningsnivå, socioekonomiska ställning och boende förklarar en betydande del av existerande resultatskillnader och utbildningskarriärer på individnivå” (Integrationsverket, 2003, s. 87). Anledningarna till att barn till utländska föräldrar generellt får sämre betygsresultat oavsett social bakgrund kan, enligt Skolverket, vara att föräldrarna inte når den sociala ställning man hade i hemlandet, att man inte får jobb i Sverige motsvarande sin utbildningsnivå och att man bor i områden med låg social status. Skolverket menar att boendesegregation är skadligt och motverkar en fungerande integrationspolitik, och att en hög andel elever med utländsk bakgrund på samma skola har negativa effekter på alla elevers skolresultat, oavsett bakgrund. ”Att skolor med stor andel elever med utländsk bakgrund i sig är en faktor som påverkar resultaten negativt är mycket oroande” (Integrationsverket, 2003, s.89).

I Skolverkets analys av resultaten från OECD:s PISA-undersökning av femtonåringars läsförmåga samt matematiska och naturvetenskapliga förståelse, som visar att resultatskillnaderna mellan inrikes och utrikes födda elever är större i Sverige än i OECD i genomsnitt, förklaras skillnaderna av att de personer som invandrat till Sverige är lägre utbildade, har lägre socioekonomisk status och i högre grad är arbetslösa än i andra länder. Vidare menar man att en högre andel av invandrarna till Sverige är flyktingar, vilket i sin tur sannolikt påverkar deras ork, vilja och förutsättningar att bygga ett nytt liv i ett nytt land.

Skolverket menar att den gemensamma värdegrunden i skolan måste betonas, eftersom det verkar som om värdegrunden inte är känd eller självklar för alla. Skolverket anser att utrikes födda

föräldrar i många fall ställer sig frågande till inflytande, självständiga arbetssätt och kanske undervisning i sex och samlevnad (Integrationsverket, 2003, s. 89).

Integrationsverket, å andra sidan, menar att strukturella faktorer bara förklarar en del av existerande resultatkillnader mellan inrikes och utrikes födda elever. Förklaringarna behöver även sökas i den egna skolmiljön. Integrationsverket menar att uttalade och outtalade normer i skolan och olika föreställningar om normalitet hos skolpersonalen tenderar att stämpla elever, framför allt pojkar, med utländsk bakgrund som avvikare och därmed uppfattas som problem, vilket har betydelse för dessa elevers skolresultat.

Integrationsverket menar att det finns två olika sätt att se på skolan som samhällsinstitution. Den kan ses som en institution som strävar efter att alla elever, oavsett social bakgrund och geografisk bostadsort, erbjuds samma möjligheter till skolgång och utbildning. Ett annat sätt att belysa skolan som institution kan vara att se den som ett statligt verktyg för bildning, medborgarfostran och selektion av elever. Integrationsverket menar att kritisk skolforskning har synliggjort hur skolan som institution bidrar till att återskapa samhälleliga maktförhållanden och social ojämlikhet, avseende etnicitet, klass och kön. Man tolkar det som att ”Skolpersonalens integrationssträvanden tycks (därmed) vara inbäddade i problembilder, vilket snarare resulterar i en sortering av elever med utländsk bakgrund, än integration” (Integrationsverket, 2003, s. 97). Integrationsverket menar att det är viktigt att skolan istället ser elevens bakgrund som en resurs. ”Det är viktigt att synen på normalitet vidgas och därigenom att risken för diskriminering minskar” (a.a., s. 98). Man menar att bakomliggande tankestrukturer skapar ett diskriminerande agerande från omgivningens sida, och utgör ett stort hinder för elevernas möjligheter i skolan och i förlängningen deras möjligheter att uppleva delaktighet i samhället.

5.5 Situationen när det gäller boendet

I maj 1998 godkände riksdagen *Storstadspropositionen* (proposition 1997/98:165 *Utveckling och rättvisa - en politik för storstaden på 2000-talet*), där ett av de övergripande målen var att bryta den sociala och ”etniska” segregationen i storstadsregionerna. Inom ramen för den så kallade ”storstadssatsningen” riktades insatser och ekonomiskt stöd till sju storstadskommuner, som definierades som socialt och ekonomiskt ”utsatta”. Integrationsverket, som har ansvaret att utvärdera storstadssatsningen, har studerat den socioekonomiska och ”etniska”

boendesegregationen utifrån de 24 bostadsområden⁸, som omfattas av storstadssatsningen och därmed betecknas som särskilt utsatta för segregationens negativa effekter. Integrationsverket påpekar att socioekonomisk och ”etnisk” boendesegregation inte enbart är ett storstadsfenomen, utan förekommer i varierande grad i samtliga Sveriges städer och tätorter. Men flertalet av landets bostadsområden där de boende med ”svensk” bakgrund är i minoritet ligger i något av storstadsregionerna. (Integrationsverket, 2003, s. 109).

En stor andel av de nyanlända migranterna bosätter sig i något av storstadssatsningens 24 områden. Andelen av de utrikes födda, liksom av de nyanlända, som bor i något av områdena var i december år 2000 11,8 procent, och har ökat något sedan dess. Av Sveriges totala befolkning bodde år 2000 2,8 procent i de berörda områdena (Integrationsverket, 2003, s. 113). Om man med ”nyanlända migranter” endast menar flyktingar och anhöriga, så bosatte sig över 20 procent av dem som invandrade år 2000 i storstadssatsningens områden. Av de nyanlända migranter, som kom från Asien och Afrika var andelen 25 respektive 29 procent (a.a.). Den redovisade statistiken visar att andelen av de nyanlända som bosätter sig i områdena ökar, och om man studerar enskilda områden visar det sig att fördelningen av olika migrationsländer varierar kraftigt. I Tensta och Rinkeby i Stockholm är exempelvis personer födda i Afrika relativt fler och utgjorde en fjärdedel av inflyttarna. I Fittja, Husby och Rosengård är en tredjedel av inflyttarna från Asien (a.a., s. 114).

I en studie av data gällande omflyttningen mellan bostadsområden i Malmö visar det sig att de utflyttare, som har utländsk bakgrund, i större utsträckning än de med ”svensk” bakgrund, flyttar till andra områden inom storstadssatsningen. Av inflyttarna till dessa områden är också andelen med utländsk bakgrund större. I en studie av statistisk data från Stockholmsregionen visar resultatet att det är i områden, med främst hyresrätter och med geografisk närhet till andra ”svenskglesa” bostadsområden, som andelen med utländsk bakgrund ökar.

Sysselsättningen ökade i flera av storstadssatsningens områden under år 2000, men av statistiken framgår att skillnaderna mellan områdena är stora. I 11 av områdena har mindre än hälften av befolkningen i yrkesaktiv ålder sysselsättning. Det är framför allt bland utrikes födda män som sysselsättningen har ökat. År 2002 var drygt 55 procent av männen och 48 procent av kvinnorna i yrkesaktiv ålder sysselsatta i de 24 områdena (Integrationsverket, 2003, s. 115).

---

⁸ De aktuella bostadsområdena ligger i Botkyrka, Göteborg, Haninge, Huddinge, Malmö, Stockholm och Södertälje (Integrationsverket, 2003, s. 110).

I en undersökning av SCB, Statistiska Centralbyrån, konstateras att skillnaderna i årsarbetsinkomst mellan inrikes och utrikes födda har ökat under 1990-talet och att utrikes födda har sämre levnadsförhållanden inom nästan samtliga välfärdsområden. Ökad sysselsättning leder inte till att skillnaderna i ekonomisk standard minskar mellan utrikes och inrikes födda, eftersom en stor del av det ekonomiska gapet kvarstår som en följd av lägre genomsnittliga löner (Integrationsverket, 2003, s. 117). Tidigare studier genomförda av SCB har visat att andelen fattiga skiljer sig relativt lite mellan sysselsatta och icke sysselsatta inom den invandrade befolkningen. Däremot är skillnaderna stora vid en jämförelse av de båda grupperna med motsvarande grupper inom den inrikes födda befolkningen. SCB förklarar detta med att det bland de sysselsatta invandrarna finns många med låga löner, deltidsarbeten eller oregelbunden inkomst. Ytterligare en förklaring, enligt SCB, är att de sysselsatta inom den invandrade gruppen i större utsträckning ingår i ett hushåll där det finns någon som inte lönearbetar. (Integrationsverket, 2003, s. 118).

Den ekonomiska boendesegregationen förstärktes under första hälften av 1990-talet. Inkomsterna i områden med i första hand bostäder med äganderätt och boende med höga inkomster ökade sina inkomster med 7 procent, samtidigt som motsvarande grupper i fattiga hyreshusområden minskade sina inkomster med 11 procent under samma period (a.a.).

Rädda Barnen presenterade under år 2002 två studier som beskriver hur barns ekonomiska villkor utvecklats under 1990-talet. Studierna visar att det finns stora skillnader i barnfattigdom och dess utvecklingstrender mellan olika kommuner i landet. Vart fjärde barn i de tre storstadskommunerna levde i en familj med låg inkomststandard och/eller socialbidrag under år 2000. Andelen barn som lever i fattiga familjer har under hela 1990-talet varit betydligt högre bland barn med utländsk bakgrund jämfört med barn med ”svensk” bakgrund. Denna skillnad har också ökat under decenniets senare del (a.a.).

Integrationsverket använder sig av ett mått, som de benämner ekonomisk standard, och som utgår från relationen mellan disponibel inkomst och socialbidragsnorm. Om ett hushåll exempelvis har en disponibel inkomst som ligger 30 procent över socialbidragsnivån, så får samtliga medlemmar av hushållet indextalet 130 som mått på ekonomisk standard. Medianen för det ekonomiska standardindexet i de ”utsatta stadsdelarna” i Stockholm, Göteborg och Malmö relateras till motsvarande medianindex för respektive storstadsregion i sin helhet. Invånarna i de ”utsatta stadsdelarna” i Malmö hade år 2000 en ekonomisk standard som låg strax under 70 procent av

motsvarande genomsnitt för Malmö i sin helhet. Den relativa ekonomiska standarden var lägre i motsvarande stadsdelar i Göteborg och Stockholm, med en standard på 64 respektive 65 procent av den genomsnittliga nivån i respektive region. Bland storstadssatsningens samtliga 24 områden varierar den relativa ekonomiska standarden från 82 procent ner till 55 procent av motsvarande standard i omgivande storstadsregion. (Integrationsverket, 2003, s. 119).

Efter en kort period av oförändrade skillnader i ekonomisk standard minskade den invandrade befolkningens inkomster kraftigt i relation till den svenskfödda befolkningen under mätperiodens sista år, 1999-2000 (Integrationsverket, 2003, s. 120).

5.6 Integrationsverkets tolkningar

Integrationsverket menar att analysen av boendesituationen sätter fokus på den rumsliga dimensionen av obalanser i välfärd och sysselsättning. Skillnaderna i fråga om sysselsättning har exempelvis en rumslig dimension i och med att arbetslösa och sysselsatta i viss utsträckning bor geografiskt åtskilda. ”Frågor som rör denna form av uppdelat boende efter socioekonomiska eller etniska gränser - dvs. boendesegregation - har kommit att inta en allt mer framträdande roll på den politiska agendan under det senaste decenniet” (s. 109).

Verket menar att segregationens bakomliggande processer delvis kan förklaras som ett resultat av människors bostadsval och flyttmönster, även om det samtidigt är viktigt att poängtera att det i första hand är de mer resursstarka befolkningsgrupperna som kan välja bostad och bostadsområde. Integrationsverket menar att regeringens storstadspolitik utgår från att de ekonomiska klyftorna riskerar att ge negativa samhällsliga konsekvenser, och att de kan avhjälpas genom att kompensera för de sämre förutsättningar som råder i de utsatta områdena. ”Indirekt kan åtgärderna i längden bidra till att minska (den ekonomiska) segregationen genom att den socioekonomiska nivån hos de individer som bor i storstadssatsningens områden successivt höjs” (Integrationsverket, 2003, s. 111).

Integrationsverket anser att det är viktigt att fråga sig om segregationen som sådan, exempelvis en koncentration av fattiga eller arbetslösa, bidrar till att ytterligare försämma dessa människors ekonomi och chanser på arbetsmarknaden. Men man menar att det dock inte är helt klarlagt hur dessa ”områdeseffekter” uppstår och hur avgörande de är för den socioekonomiska boendesegregationen.

Integrationsverket menar att förankringen på arbetsmarknaden är den viktigaste faktorn för att öka invandrades valmöjligheter på bostadsmarknaden, eftersom de ökade inkomster som ett arbete förväntas leda till utgör en grundförutsättning för ökade valmöjligheter och bostadskarriär. Men verket konstaterar dock att olika undersökningar dessvärre pekar på att detta samband är förhållandevis svagt inom den invandrade delen av befolkningen. ”Trots att sysselsättningen ökade i snabbare takt i de utsatta områdena sjönk den ekonomiska standarden i samma områden i relation till de omgivande storstadsregionerna” (Integrationsverket, 2003, s. 121). Man drar slutsatsen att så länge ökad sysselsättning bland boende i utsatta bostadsområden inte leder till ökade inkomster, är det svårt att se hur den segregationsprocess som skapar ett uppdelat boende efter socioekonomiska och ”etniska” skiljelinjer ska kunna brytas.

6. Tolkningar som blir möjliga med Tillys teori

Enligt Tilly skapas bestående ojämlikhet genom *exploatering* och *möjlighetsansamling* och befästs genom *efterlikning* och *anpassning*. Exploatering sker då mäktiga, med varandra förbundna, grupper av människor förfogar över resurser, från vilka de hämtar en kraftigt ökad avkastning genom att samordna arbetsinsatserna från utomstående, som de utestänger från det fulla värde som tillkommer genom dessa insatser. Exploatering inom den privata sektorn bör resultera i ekonomisk vinst, som delvis används till nya investeringar. Exploatering inom den offentliga sektorn bör resultera i offentlig budgetbalans och eventuellt skattesänkningar. I den mån skillnaderna i ersättning inom exempelvis ett företag motsvarar kategoriella gränser och dessa skillnader motsvarar skillnader i kontrollen över företagets centrala resurser, får vi belägg för att den kategoriellt organiserade exploateringen själv skapar ojämlikhet. Koncentrationen av de utrikes födda i branscher med hög andel okvalificerade yrken, oavsett om det är inom privat eller offentlig sektor, tyder på en kategoriellt organiserad exploatering, som själv skapar ojämlikhet. SCB:s studier visar att den ekonomiska boendesegregationen och skillnaderna i inkomst, levnadsstandard och tillgång till välfärdstjänster har ökat och polariserats, bland annat mellan inrikes och utrikes födda och deras barn. Studier visar att en ökning av sysselsättningen inte ökar inkomsten i motsvarande grad bland den utrikes födda befolkningen. Detta kan tolkas som ett tecken på att den ekonomiska exploateringen av den utrikes födda delen av befolkningen har ökat.

Både privata och offentliga arbetsgivare har intresse av en billig och tillgänglig arbetskraftsreserv vid konjunkturuppgångar, och de har intresse av att hålla nere kostnaderna för denna arbetskraftsreserv vid konjunkturedgångar. Presenterade studier av sysselsättningsgraden för de utrikes födda som varit den kortaste tiden (0-4 år) i Sverige visar att de fungerar som en slags arbetsmarknadsbuffert, det vill säga de sugts in på arbetsmarknaden vid högkonjunktur, men har sämre chanser än andra vid lågkonjunktur. Som arbetslösa fungerar de som en relativt billig arbetskraftsreserv, eftersom de vanligtvis är utestängda från de flesta arbetslöshets- och socialförsäkringssystem. Tilly definierar denna grupp som en ”slit och släng”-arbetskraft, och dess förekomst är ett av de främsta tecknen på att kategoriell exploatering är i verksamhet. Integrationsverket konstaterar i *Rapport Integration 2002* att svensk arbetsmarknad rangordnar utbildningar, examina, anställningar, befodringar och avsked efter ”etniskt” kategoriella gränsdragningar. Det är dessutom branscher med höga andelar okvalificerade yrken, som anställer personer med utländsk bakgrund, vilket tyder på en kategoriell sortering av dem med utländsk bakgrund till de okvalificerade jobben inom ”omflyttningpoolen”, som ger lägre lön, mindre makt, sämre anställningstrygghet och färre befodringsmöjligheter. De som kontrollerar tillträdet till värdeskapande resurser upprättar system för social slutenhet, utestängning och kontroll. Det kan vara statliga och kommunala myndigheter, som bland annat kontrollerar tillträdet till olika socialförsäkringssystem, sköter den officiella arbetsförmedlingen, värderar och officiellt godkänner utländska utbildningar och examina och ansvarar för utbildningssystemet. Det kan vara arbetsgivare, som anställer, befodrar och avskedar personal, och det kan vara fackföreningar som kontrollerar tillträdet till arbetslöshetsersättningar och företräder sina medlemmars intressen på arbetsmarknaden. Exempelvis är invandrarkvinnor, i betydligt högre utsträckning än andra kategorier, utanför arbetskraften, vilket i samma utsträckning utestänger dem från en rad kollektiva nyttigheter, såsom rätten till lön, arbetslöshetsersättning eller något annat ekonomiskt bidrag, eftersom dessa bidrag antingen kräver att man lönearbetar eller aktivt söker arbete. Kvinnorna blir därmed ekonomiskt beroende av andra familjemedlemmar med inkomst. På så vis fördelas eventuella löner i hushållet på fler personer⁹. SCB förklarar delvis skillnader i levnadsstandard mellan inrikes och utrikes födda med

---

⁹ Wallerstein (Balibar&Wallerstein, 2002) menar att om löneinkomsten bara utgör en liten andel av den totala hushållsinkomsten kan arbetsgivarna betala en lön som ligger under miniminivån och tvinga de andra ”beståndsdelarna” av den totala hushållsinkomsten att ”täcka” skillnaden mellan lönen och det minimum som krävs för överlevnad.

att de senare i högre utsträckning ingår i hushåll där någon inte lönearbetar. De hemmavarande kvinnorna arbetar dessutom med stor sannolikhet i hushållet och utför arbetsuppgifter, som det offentliga annars hade tvingats betala för, till exempel barn- och skolbarnomsorg och ersättning för frånvaro på grund av sjukt barn. Integrationsverket konstaterar att utrikes födda föräldrar i högre grad än andra föräldrar är missnöjda med att deras barn inte har plats i barnomsorgen, och att det kan bero på att denna grupp i högre grad tvingas avstå barnomsorg på grund av omgivningens regler eller begränsningar, snarare än som resultat av ett fritt val (Integrationsverket, 2003, s. 85). Integrationsverket ser dock inte sambandet mellan de utrikes födda föräldrarnas sämre tillgång till barnomsorg, kvinnornas obetalda arbete i hushållet och konsekvenserna av detta för hushållets ekonomi.

Fackföreningar innehåller en inre dynamik mellan, å ena sidan, intressen av att arbetsgivaren gör en vinst, som kan investeras i företaget och säkra medlemmarnas anställning och löneutveckling, å andra sidan, ideologiska intressen av att företräda hela ”arbetarklassen”, även de som inte är medlemmar i facket. Men de lagar och försäkringssystem, som förhandlats fram mellan arbetsmarknadens parter, gynnar framför allt de förhandlande parternas medlemmar, ibland på underordnade kategoriers bekostnad, exempelvis ”sist in-först ut -principen i LAS eller sysselsättningskraven för medlemskap i arbetslöshetskassor, som missgynnar de nyligen anställda respektive de som aldrig varit anställda.

Vidare befästs dessa system för social slutenhet, utestängning och kontroll, genom att underordnade grupper anpassar sig, och genom att makt- och organisationsmönster sprids och efterliknas i nya sammanhang. Utrikes födda kvinnors obetalda arbete i hushållet kan tolkas som ett exempel på hur underordnade grupper anpassar sig, och boende- och den följande skolsegregationen kan tolkas som exempel på hur organisationsmönster sprids och efterliknas i nya sammanhang.

Mot bakgrund av resultaten i *Rapport Integration 2002* kan man konstatera att den kategoriella ojämlikheten mellan de med ”svensk” respektive utländsk bakgrund är bestående genom att den producerar och reproducerar sig själv. När yttre kategorier genomsyrar stora delar av det sociala livet utanför organisationerna och uppträder i liknande form inom många organisationer, bildar de grunden för en bestående ojämlikhet inom hela befolkningen. Den överlever i den mån som de båda positionerna knyter an på olika sätt till det flöde av resurser som underbygger deras interaktion.

Organisationer gör ofta en sammankoppling av inre och yttre kategoriella par, genom att bygga in skillnader efter utbildning, klass, kön och etniskt ursprung, och koppla dessa till olika grupper av jobb - ”ledning- och befodringspooler”, som ger medlemmarna mer makt, högre ersättningar och större karriärmöjligheter, och ”omflyttningspooler”, som ger medlemmarna lägre ersättning, mindre makt, få karriärmöjligheter och sämre anställningstrygghet. Gränsdragningen mellan dessa båda grupper av jobb fungerar som en relativt ogenomtränglig barriär eller ”glastak”.

Rapport Integration 2002 visar att det framför allt är de branscher med hög andel okvalificerade jobb inom ”omflyttningspoolen” som anställer personer med utländsk bakgrund.

Denna sammankoppling av inre och yttre kategoriella par är sällan en medveten sortering eller diskriminering, utan ett sätt för myndigheter att lösa sina egna organisatoriska problem, exempelvis hur man ska sortera studenter, vem man ska anställa, vilkas rättigheter man ska respektera, vilket underlättas om det görs på ett kategoriellt sätt. Här kan man dra paralleller till de ofta heta debatter som förs kring olika former av kvotering av underordnade kategorier.

Mycket av den ojämlikhet, som tycks följa av skillnader i förmåga mellan individer eller grupper, är i själva verket ett resultat av samma orsaker, nämligen auktoritativt organiserade kategoriella skillnader i prestationer, ersättningar och förvärvande av förmåga till prestationer. Exempel på skillnader i prestationer framkommer i *Rapport Integration 2002* - arbetsmarknadens utsortering av personer med utländsk bakgrund, oavsett utbildning och erfarenheter, till de okvalificerade jobben inom ett fåtal branscher; svenska myndigheters ”etniska” rangordning av utbildningar och examina; ojämlikheter i sysselsättning och arbetslöshet; och diskrimineringen av personer med utländsk bakgrund vid anställning, befodran och avsked. Men till skillnad från

Integrationsverkets analys, så menar Tilly att den största delen av denna utsortering sker omedvetet, eftersom den är inbäddad i det ekonomiska systemet.

Skillnader i ersättningar framkommer också i *Rapport Integration 2002*, exempelvis i form av löne- och inkomstskillnader, skillnader i arbetslöshets- och socialförsäkringsskydd och sysselsättningsgrad. Kategoriella skillnader i förvärvande av förmåga till prestationer framkommer dels i form av direkta effekter, som boende- och skolegregation, stora brister i modersmålsundervisning och ”etnisk” och social snedrekrytering till högre utbildning. Dels framkommer skillnaderna i form av indirekta effekter, som skillnader i betyg och behörighet till gymnasiet och högskolan. Indirekta effekter omfattar en rad olika egenskaper som människor bär med sig helt individuellt, såsom personlig stil, känslomässig begåvning, kunskap eller reaktion på

frustrationer. De påverkar prestationerna utanför de miljöer där bärarna lär sig dem och bidrar därför ofta till kategoriella skillnader i ersättningar för prestationer. Studier utförda av Skolverket och presenterade i *Rapport Integration 2002*, visar att de elever som hoppar av grundskolan innan de avslutat årskurs 9, uppger att bristen på förtroendefulla relationer till vuxna i skolan var den viktigaste förklaringen till avhoppet, medan föräldrarna uppgav svårigheter att få kontakt med lärarna. Lärarna uppger bland annat resursbrister som avgörande hinder för bättre skolresultat bland utrikes födda elever. Modersmålsundervisning, och framför allt undervisning i samtliga ämnen på sitt modersmål, skulle förbättra skolresultaten för utrikes födda elever, men ändå är denna undervisning låg- eller bortprioriterad i de flesta skolor. Dessa omständigheter påverkar indirekt den ”etniska” sorteringen i utbildningssystemet och senare på arbetsmarknaden, i boendet och tillgången till välfärdstjänster.

De indirekta effekterna tolkas, ur ett individualistiskt perspektiv, som individuella egenskaper. Men även de sorteringsmekanismer - utbildning och examina - som ska fungera som den logiska förklaringsgrunden till arbetsdelningen, underbygger en ”etnisk” differentierad eller rasifierad ojämlikhet, exempelvis genom att rangordna värdet av utbildningar och examina efter ursprungsregioner. Exempel på en effekt, som ligger mellan direkta och indirekta, är hur sociala kontaktnätverk, som är kategoriellt baserade, förser individer med ojämlig tillgång till arbetsmarknaden. Enligt Tilly utgörs ojämliga kategorier av asymmetriska relationer över en socialt erkänd, men vanligtvis ofullständig, skiljelinje mellan interpersonella nätverk. Denna skiljelinje återkommer i en mängd olika situationer, och följderna är vanligen att det ena nätverket utestängs från resurser som kontrolleras av det andra. Även Integrationsverket diskuterar de teorier som betonar bristande kontaktnät på arbetsmarknaden som anledning till skillnaderna i sysselsättningsgrad. Även om verket menar att vi har otillfredsställande kunskaper om betydelsen av sociala nätverk, så anser man att ”Den forskning som studerat segregerade bostadsområden tyder dock på att det kan finnas negativa `grannskapseffekter` av att bo i områden där många är arbetslösa” (s. 46). Detta är ytterligare ett exempel på hur individualistiskt baserade förklaringar leder till en problematisering av egenskaper hos dem som inte är integrerade, i det här fallet egenskapen att vara arbetslös. Om man däremot tolkar de sociala kontaktnäten som exempel på möjlighetsansamlingar, där medlemmarna av ett kategoriellt avgränsat nätverk vinner tillträde till en resurs, så öppnar sig nya möjligheter att förstå det fenomen, som Integrationsverket benämner ”grannskapseffekter”. Redovisade studier i *Rapport Integration 2002* tyder på att ”etnisk”

baserade nätverk influerar på inflyttningen till några av storstadssatsningens bostadsområden. I Tensta och Rinkeby utgjorde de med afrikansk bakgrund en fjärdedel av inflyttarna år 2000, medan en tredjedel av inflyttarna till Fittja, Husby och Rosengård hade asiatisk bakgrund. Om man dessutom tolkar nätverksbaserad rekrytering till arbeten som ytterligare ett exempel på möjlighetsansamlingar, så kan man mot bakgrund av resultaten i *Rapport Integration 2002* tolka hotell- och restaurang, livsmedels- och tekoindustrin, vård- och omsorg och ”övrig privat service” som de branscher på den svenska arbetsmarknaden, som eventuellt innehåller möjlighetsansamlingar för dem med utländsk bakgrund. Mer exakt antyder resultaten att livsmedels- och tekoindustrin innehåller möjlighetsansamling för personer födda i Norden och Europa utom EU, och vård- och omsorgssektorn för personer födda i Afrika, Asien och Latinamerika. ”Övrig privat service” innehåller möjligtvis en växande möjlighetsansamling för både kvinnor och män med utländsk bakgrund. Det som karakteriserar dessa branscher är att de har en hög andel okvalificerade yrken, som faller in i den grupp jobb, som har lägre lön, innebär mindre makt, sämre anställningstrygghet och färre befodringsmöjligheter.

Personer med utländsk bakgrund utgör även majoriteten av dem som ingår i arbetskraftsreserven. Integrationsverket beräknar att ”Tusentals svenska invånare står i beredskap. De har blivit förbisedda av en rekryteringsapparat som kärvar när den kommer i kontakt med vissa hår- och hudfärger, efternamn och uttal” (s. 61). Enligt Tillys teori spelar den relativa förekomsten av fördomsfulla eller diskriminerande attityder en underordnad roll för ojämlikhetens utbredning och form. Felaktiga föreställningar förstärker exploatering, möjlighetsansamling, efterlikning och anpassning, men utövar inget större självständigt inflytande på beslutet att införa dem. Av detta följer att en dämpning eller intensifiering av rasistiska, sexistiska eller främlingsfientliga attityder inte får lika stor inverkan på den bestående ojämlikheten som införandet av vissa nya organisationsformer, till exempel skapandet av olika kategorier eller förändring av relationerna mellan kategorier och ersättningar.

Rapport Integration 2002 visar att skolan, som organisation, sorterar barn och elever efter bakgrund. Statistik över betygs- och behörighetsfördelningen mellan elever med ”svensk” respektive utländsk bakgrund visar att de sistnämnda missgynnas. Skolan behöver inte kompensera för utrikes födda föräldrars utbildningsnivå, eftersom de inte har lägre utbildning än andra. Tvärtom visar resultaten att det svenska utbildningssystemet ger större kompensation åt dem med ”svensk” bakgrund än åt dem med utländsk bakgrund. Statistik över betygs- och

behörighetsskillnader, som följer ”etniska” gränser, stora resursbrister inom modersmålsundervisning och undervisning i svenska som andra språk, skillnader i tillgång till barnomsorg och ”etnisk” snedrekrytering till högre utbildning. Det finns tecken på att fördelningen av offentliga resurser missgynnar dem med utländsk bakgrund. De har i mindre utsträckning tillgång till barn- och skolbarnomsorg, och endast 6 procent av landets kommuner erbjuder undervisning i modersmål till alla elever vars föräldrar så önskar, samtidigt som Skolverket menar att tvåspråkig undervisning gynnar betygsresultaten.

Den sociala snedrekryteringen till högre utbildning utgör en strukturell utsortering av dem med utländsk bakgrund. Andelen elever som är behöriga till gymnasieskolan är 10 procent lägre för dem med utländsk bakgrund än för dem med ”svensk” bakgrund. Andelen elever som avbryter sina gymnasiestudier är högre bland dem med utländsk bakgrund och andelen med behörighet till högskolan är lägre. Samtidigt har det genomsnittliga meritvärdet höjts under samma period, vilket kan tyda på att utsorteringen via utbildningssystemet har skärpts och kraven för att passera har höjts. Detta missgynnar framför allt de kategorier som är socialt, ekonomiskt och politiskt underordnade, vilket den sociala snedrekryteringen till högre utbildning visar. För ungdomar med utländsk bakgrund ökar därmed betydelsen av utbildning och höga betyg för att få ett arbete, eftersom deras föräldrar har sämre ställning och kontaktnät ut på arbetsmarknaden, samtidigt som resultaten i *Rapport Integration 2002* visar att de med utländsk bakgrund sorteras ut via betygssystemet. Dessutom underordnas de med utländsk bakgrund när arbetsgivare och arbetsförmedlare rangordnar utbildningar och examina efter ”etniska” gränser. På så vis fungerar skolan och utbildningssystemet som en del i den samhällsorganisering, som systematiskt underordnar dem med utländsk bakgrund.

I rapporten gör Integrationsverket en kunskapsöversikt om sambandet mellan strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i förskolan och grundskolans första år, och en återkommande slutsats är att i den mån gruppstorlek och personaltäthet har betydelse, är effekten som störst för socialt utsatta barn eller barn i behov av särskilt stöd samt för de yngsta barnen.

Skolverket konstaterar att ”Modersmålet är en lågt prioriterad verksamhet i barnomsorg och skola, trots att dess ställning i lagar och styrdokument är förhållandevis stark”

(Integrationsverket, 2003, s. 89). Även organisationers sortering av vems rättigheter man ska respektera följer kategoriella gränser, vilket kan leda till att lagstiftning eller formella rättigheter inte alltid är en garant för rättvisa.

7. Slutsatser

Många av de förklaringar av skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda, som Integrationsverket och andra statliga myndigheter pekar ut som troliga i *Rapport Integration 2002*, innebär antingen en problematisering av egenskaper hos de utrikes födda, eller fördomar hos skolpersonal, arbetsgivare och fackförbund. Det handlar till exempel om att man förklarar elevers resultatskillnader med koncentrationen av elever med utländsk bakgrund i vissa skolor eller med föräldrarnas utländska bakgrund. Skillnader mellan inrikes och utrikes födda på arbetsmarknaden och i levnadsstandard förklaras bland annat med koncentrationen av utrikes födda i vissa bostadsområden. Skolverket menar att boendesegregation i sig kan vara en möjlig förklaring till de utrikes födda ungdomarnas sämre förutsättningar för skolframgång, i termer av betygsresultat och övergång till vidare utbildning. ”I segregerade bostadsområden samlas många elever med utländsk bakgrund och föräldrar utan arbete. Skolorna i dessa områden har helt enkelt inte tillräckliga resurser för att möta elevernas behov” (Integrationsverket, 2003, s. 88). ”Att skolor med stor andel elever med utländsk bakgrund i sig är en faktor som påverkar resultaten negativt är mycket oroande” (a.a., s. 89). Skolverket förklarar de relativt stora resultatskillnaderna mellan inrikes och utrikes födda elever i Sverige jämfört med övriga OECD, med att de personer som invandrat till Sverige är lägre utbildade, har lägre socioekonomisk status och i högre grad är arbetslösa än i andra länder. Vidare menar man att en högre andel av invandrarna till Sverige är flyktingar, vilket i sin tur sannolikt påverkar deras ork, vilja och förutsättningar att bygga ett nytt liv i ett nytt land.

Skolverket anser att en viktig insats för att förbättra situationen i skolan är att betona skolans värdegrund, eftersom verket tolkar situationen i skolan som att värdegrunden inte är känd eller självklar för alla. ”Inte heller är det svenska sättet att organisera barnomsorgens och skolans verksamhet självklar, i flera fall är föräldrarna (de utrikes födda, min anm.) i stället frågande och ibland misstänksamma inför exempelvis inflytande, självständiga arbetssätt och kanske undervisning i religion eller sex och samlevnad” (Integrationsverket, 2003, s. 89). Skolverket tolkar situationen som att en del av problemen i skolan handlar om att de utrikes födda föräldrarna inte är tillräckligt insatta i den svenska skolans värdegrund, som enligt Skolverket bland annat är demokratisk, självständig och religiöst och sexuellt frigjord, i jämförelse med de utrikes födda föräldrarnas antagna värdegrund. Istället för att problematisera de sociala och

ekonomiska processer som skapar och upprätthåller betygsskillnader mellan inrikes och utrikes födda elever, letar Skolverket efter egenskaper hos eleverna eller deras föräldrar som kan förklara skillnaderna. De processer och maktförhållanden som utestänger de utrikes födda föräldrarna från arbetsmarknaden, eller sorterar ut dem för yrken under sin kvalifikationsnivå, leder ofrånkomligen till högre arbetslöshet och lägre socioekonomisk status hos denna kategori. Skolverket vänder på orsaksförhållandet och menar att det är föräldrarnas lägre utbildning, socioekonomiska status, arbetslöshet, flyktingstatus, motivation och utländska bakgrund, som orsakar de sämre skolresultaten för elever med utländsk bakgrund. Skolverket motsäger för övrigt de resultat i *Rapport Integration 2002*, som visar att andelen högutbildade har varit högre eller lika hög i den utrikes födda som i den inrikes födda befolkningen.

Integrationsverket, å sin sida, anser att det är diskriminering, i form av fördomsfulla och utestängande normer, attityder och tankestrukturer hos skolpersonalen, och så småningom hos potentiella arbetsgivare och fackliga företrädare, som är den avgörande orsaken till de sämre skolresultaten, snedrekryteringen till högre studier, de sämre möjligheterna på arbetsmarknaden och i sin förlängning till boendesegregation och socioekonomiska skillnader mellan inrikes och utrikes födda och deras barn. Den främsta insatsen för att minska skillnaderna blir, utifrån detta perspektiv, att bedriva ”upplysningsarbete”, för att förändra nedvärderande och fördomsfulla normer, attityder och tankestrukturer i samhället. En annan avgörande insats för ökad integration är, enligt Integrationsverket, ett ökat samarbete mellan arbetsmarknadens parter för att motverka diskriminering. Integrationsverket har tagit initiativ till ett samarbete för att bland annat komma fram till gemensamma analyser av hindren på arbetsmarknaden. Eftersom Integrationsverket menar att de huvudsakliga förklaringarna till de utrikes föddas svårigheter på arbetsmarknaden ligger i arbetsgivares och fackföreningars uppfattningar och värderingar av personer från andra länder och deras kompetens, krävs ”en ny upplysningstid” (Integrationsverket, 2003, s. 62). ”I samarbete med arbetsmarknadens organisationer bör breda och massiva informations- och utbildningsinsatser genomföras om diskriminering och sätt att motverka diskrimineringen i arbetslivet” (a.a., s. 24). Integrationsverket och arbetsmarknadens parter är överens om att den svenska arbetsmarknaden står inför en stor arbetskraftsbrist under de kommande åren, vilket kan innebära ”lösningen” på problemen för de utrikes födda på arbetsmarknaden. Eftersom en grundläggande ambition i integrationspolitiken är att nyanlända invandrade snabbt ska nå egen försörjning och goda kunskaper i det svenska språket, så föreslår Integrationsverket bland annat

att Sverige bör följa den i USA förda ”post placement”-politiken, som siktar på tidigt inträde på arbetsmarknaden, men med möjligheter till vidare avancemang. Men i rapportens avsnitt om situationen på arbetsmarknaden beskrivs hur det nästan uteslutande är de sektorer, som har höga andelar okvalificerade arbeten - industrin, hotell- och restaurang, vård- och omsorg och ”övrig privat service”, som anställer utrikes födda. Frågan som uppkommer med Integrationsverkets förslag är om det är möjligt att, genom vidareutbildning, ytterligare språkundervisning och kontakter på arbetsmarknaden, avancera från ett okvalificerat jobb i exempelvis tekoindustrin till det, eventuellt akademiska, yrke man är utbildad till? Integrationsverket ställer inte den frågan i sin analys, men enligt Tilly fungerar gränsen mellan de kvalificerade jobben i ”lednings- och befodringspoolen” och de okvalificerade jobben i ”omflyttningspoolen” som en relativt ogenomtränglig barriär, vilken skulle göra ett sådant avancemang omöjligt.

Genom att använda individualistiska förklaringar, även om det sker i upplevd avsaknad av alternativa förklaringar, fokuserar integrationspolitiken de hinder som handlar om egenskaper hos individerna i respektive kategori. Man problematiserar språkkunskaper, sysselsättningsgrad, boende eller fördomar hos arbetsgivare och fack, och ansvaret för integrationen läggs på de enskilda individerna, inte på de maktförhållanden som skapar och upprätthåller gränsdragningen mellan kategorierna. De insatser för ökad integration, som förefaller nödvändiga utifrån individualistiska perspektiv, handlar antingen om satsningar för att förbättra individuella egenskaper hos de utrikes födda, eller om upplysningsarbete bland de inrikes födda. Näringslivet bör ges den nödvändiga insikten att bortsortering av utrikes födda inte är en rationell rekryteringsprocess.

Integrationsverket menar att kritiken av integrationspolitiken i själva verket handlar om effekterna av två decenniers invandrapolitik, som förstärkte utanförskapet snarare än överbryggade klyftor. Man menar att invandrapolitiken har förstärkt ett ”vi” och ”dom” genom att rikta sig till invandrare som grupp och medverkade därmed till uppkomsten av det utanförskap som många invandrare och deras barn upplever i det svenska samhället. Man menar att integrationspolitiken på ett avgörande sätt bryter mot invandrapolitikens perspektiv och utgångspunkter. Integrationspolitiken är istället inriktad på att ge individer förutsättningar för integration - inte på insatser för invandrare som grupp. Men mot bakgrund av resultaten i *Rapport Integration 2002* är det uppenbart att en ”integrationspolitik”, som inte tar hänsyn till de sociala mekanismer som skapar och befäster bestående och kategoriellt baserad ojämlikhet, inte

kommer att kunna förändra ojämlikheten mer än marginellt. Integrationsverket anser att statens ansvar inom integrationspolitiken är att definiera mål inom olika samhällsområden och stå för insatser som ger förutsättningar för individen att nå delaktighet i samhällsgemenskapen. Det är däremot inte statens roll att sätta upp mål för enskilda individer. Individen måste sätta upp egna mål för sitt livsprojekt och ansvara för att utveckla egna drivkrafter för sin integration. De insatser som krävs för att skapa förutsättningar för individen att nå delaktighet i samhällsgemenskapen, måste sträva efter att minska exploateringen av, och öka möjlighetsansamlingen för, den del av befolkningen som har utländsk bakgrund. Ett problem med användandet av Tillys teori i detta sammanhang, är att kategorierna ”svensk” respektive ”utländsk bakgrund” blir just kategoriska. De speglar inte den heterogenitet som präglar kategorierna. Men Tillys begrepp fungerade så till vida att de överensstämmer med Integrationsverkets indelning av befolkningen i ”inrikes födda” respektive ”utrikes födda” i *Rapport Integration 2002*.

Tilly skisserar olika framtidsscenario utifrån sina teoretiska antaganden, där ett är att den nuvarande utvecklingen vad gäller ojämlikheten fortsätter; kategoriella skillnader i tillgången till kapital blir allt mer påfallande i en kapitaldelad värld; utbildningen inverkar i allt större utsträckning på människors insortering i kategorier och därmed på mottagandet av olika ersättningar; ras och etnicitet vinner eller förlorar i betydelse alltefter hur de flätas samman med klass och politisk makt. Ett annat framtidsscenario innebär att en auktoritativ instans - den må vara demokratiskt sanktionerad eller ej - griper in och förbjuder sammankoppling av inre och yttre kategorier inom organisationer som fördelar ersättningar; omfördelar tillräckligt mycket av det överskott som skapas av sådana organisationer för att garantera alla individer ett socialt acceptabelt paket av inkomster och tjänster; ser till att sorteringsinstitutioner såsom skolor söker hindra införandet av yttre kategorier och dämpar effekterna av tidigare kategoriellt differentierade erfarenheter; minskar överföringen av kategoriellt organiserade förmåner från en generation till nästa och försvagar generellt kopplingarna mellan exploatering, möjlighetsansamling och förhärskande kategoriella par (Tilly, 2000, s.251).

8. Sammanfattning

Syftet med denna uppsats var att försöka använda Charles Tillys ojämlikhetsteori för att tolka och analysera situationen på arbetsmarknaden, i skolan och boendet för den del av befolkningen som

har utländsk bakgrund, utifrån de redovisade resultaten i *Rapport Integration 2002*, och jämföra denna analys med den som Integrationsverket gör i rapporten. I en första läsning av rapporten fokuserade jag min uppmärksamhet på resultaten av de presenterade statistiska och kvalitativa studierna, för att få en uppfattning om den beskrivna situationen på de samhällsområden, som Integrationsverket sedan tolkar, analyserar och föreslår insatser utifrån. I en andra läsning fokuserade jag på Integrationsverkets, och delvis andra statliga myndigheters, tolkningar och analyser av dessa resultat. Parallellt med dessa läsningar använde jag mig av Tillys teoretiska begrepp och relationer för att söka efter alternativa förklaringar. Det blev snart tydligt att de tolkningar och analyser som Integrationsverket gör, på avgörande sätt skiljer sig från de tolkningar och analyser, som blir möjliga med Tillys teori. Med Tillys perspektiv kan relationella och organisatoriska förhållanden, som är baserade på *exploatering* och *möjlighetsansamling* och befästs genom *efterlikning* och *anpassning*, tydliggöras i studier av ojämlikheter mellan olika kategorier, exempelvis mellan inrikes och utrikes födda. Integrationsverkets tolkningar och analyser baseras huvudsakligen på individualistiska förklaringar och teoribildningar, vilket bland annat får som konsekvens att indirekta effekter av den kategoriella ojämlikheten döljs och istället förklaras av skillnader i individuella egenskaper eller prestationer. Många av de förklaringar av skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda, som Integrationsverket och andra statliga myndigheter pekar ut som troliga i *Rapport Integration 2002*, innebär antingen en problematisering av individuella egenskaper hos de utrikes födda, eller fördomar hos de inrikes födda, exempelvis hos skolpersonal, arbetsgivare eller fackförbund. Man problematiserar språkkunskaper, sysselsättningsgrad, boende eller fördomar, och ansvaret för integrationen läggs främst på de enskilda individerna, inte på de maktförhållanden som skapar och upprätthåller gränsdragningen mellan kategorierna. De insatser för ökad integration, som förefaller nödvändiga utifrån individualistiska perspektiv, handlar antingen om satsningar på att förbättra individuella egenskaper hos de utrikes födda, eller om upplysningsarbete bland de inrikes födda. Idag har en dryg femtedel av befolkningen själva invandrat eller har föräldrar som har invandrat. De presenterade resultaten från studier genomförda av Integrationsverket, Statistiska Centralbyrån, Skolverket, Socialstyrelsen, Rädda Barnen och fristående forskare, visar genomgående att ursprung har avgörande betydelse för chanserna på arbetsmarknaden, i skolan och på bostadsmarknaden. På samtliga samhällsområden visar *Rapport Integration 2002* att det existerar en rangordning mellan befolkningsgrupper med ”svensk”, utländsk respektive

utomeuropeisk bakgrund. Exempelvis är de utrikes födda koncentrerade till ett fåtal branscher, med hög andel okvalificerade yrken, på den svenska arbetsmarknaden. Enligt Tilly är denna sammankoppling av inre och yttre kategoriella par sällan en medveten sortering eller diskriminering, utan ett sätt för myndigheter att lösa sina egna organisatoriska problem, exempelvis hur man ska sortera studenter, vem man ska anställa, vilkas rättigheter man ska respektera, vilket underlättas om det görs på ett kategoriellt sätt. Integrationsverket, å andra sidan, menar att de huvudsakliga förklaringarna ligger i arbetsgivares och fackförningars uppfattningar och värderingar av personer från andra länder och deras kompetens, och bland annat därför krävs breda och massiva informations- och utbildningsinsatser om diskriminering och sätt att motverka diskrimineringen i arbetslivet (Integrationsverket, 2003, s. 24).

I skolan får elever med utländsk bakgrund, oavsett socioekonomisk bakgrund och svenskkunskaper, sämre betyg än elever med ”svensk” bakgrund. Detta gäller både elever som är födda utomlands och elever som är födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar, och resultaten är sämre i alla ämnen, även idrott och hälsa och bild. Det innebär bland annat att en lägre andel elever med utländsk bakgrund blir behöriga till högskolan.

I en undersökning av SCB konstateras att skillnaderna i årsarbetsinkomst mellan inrikes och utrikes födda har ökat under 1990-talet och att utrikes födda och deras barn har sämre levnadsstandard än motsvarande grupper med ”svensk” bakgrund. Ökad sysselsättning leder inte till att skillnaderna i ekonomisk standard minskar mellan utrikes och inrikes födda, eftersom en stor del av det ekonomiska gapet kvarstår som en följd av lägre genomsnittliga löner (Integrationsverket, 2003, s. 117). Detta kan, utifrån Tillys teori, tolkas som ett tecken på att den ekonomiska exploateringen av den utrikes födda delen av befolkningen har ökat.

Mot bakgrund av resultaten i *Rapport Integration 2002* kan man konstatera att den kategoriella ojämlikheten mellan de med ”svensk” respektive utländsk bakgrund är bestående genom att den producerar och reproducerar sig själv. När yttre kategorier genomsyrar stora delar av det sociala livet utanför organisationerna och uppträder i liknande form inom många organisationer, bildar de grunden för en bestående ojämlikhet inom hela befolkningen.

Referenslista:

Tilly, C. (2000) *Betständig ojämlikhet*. Lund: Arkiv förlag.

Integrationsverket (2003), *Rapport Integration 2002*.

Balibar, E. & Wallerstein, I. (2002) *Ras, Nation, Klass*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.